

מאמר מערכת

שנות מעשר עני וההבדל ביניהם

במחזור השנים שבין השנה הראשונה לשביעית ישנם שנתיים המוגדרות בהלכה כשנות "מעשר עני" - השנים: שלישית ושישית. האחת, הראשונה, נמצאת בין שנתיים של מעשר שני ולאחריה שוב שנתיים של מעשר שני, ואילו השניה - לפניה מעשר שני ולאחריה שנת השמיטה.

האם יש משמעות לכך, והאם יש הבדל בין שתי שנות המעשר עני?

התשובה לשאלה האחרונה, על פי ההלכה, היא שאין כל הבדל בין שתי שנות המעשר עני, וכל הלכות מעשר עני שווים בין שלישית לשישית. אולם מכיוון האחר - לא ההלכתי - נראה להסביר את מהות מקומם של שנות מעשר עני, ואת ההבדל בין השנה השלישית לשישית.

כידוע, למספר שבע שורשים עמוקים עוד בראשיתה של הבריאה, ובאופן הנהגת העולמות מאז ועד עתה, ומבואר בספרי הקבלה והחסידות שכיום מונהגים אנו בשבע הספירות התחתונות: חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד. בעוד שהשלוש הראשונות - חסד, חכמה, בינה - הינם אופן הנהגה לעתיד. כן ידוע שמבנה הספירות נחלק לימין (חסד, נצח), לשמאל (גבורה, הוד) ולאמצע (תפארת ויסוד). ספירות הימין מבטאות את החסד, הנתינה ללא כל הגבלה, ואילו ספירות השמאל (גבורה, הוד) מבטאות את הדין והצמצום, בעוד שספירות האמצע (תפארת ויסוד) מבטאות את המיצוע והנתינה על פי הרחמים.

ומכאן לעניננו: ספירות האמצע - תפארת ויסוד - המבטאות את הרחמים הינם כנגד שנות מעשר עני, וכשם שספירות אלו מבטאות את ההשפעה על פי המיצוע בין החסד ללא גבול לבין הדין והצמצום, כך גם בשנות מעשר עני מצווים אנו על פי התורה לתת לעני מפרי הארץ ותבואתה. ואף עני זה, אינו כל אדם הפושט יד, אלא דוקא המוגדר כעני על פי ההלכה. כלומר, לא נתינה לעני ללא כל בדיקה בהיזדקקותו, אלא דוקא עני הניצרך על פי קריטריונים הלכתיים. ומכאן מידת האמצע, התפארת, הרחמים - במקום לשמור ולנצל באופן עצמאי את המעשר (דין, צימצום), עלינו לתיתו לעני (חסד), אך הראוי לכך (תפארת).

ומכאן להבדל בין תפארת ליסוד, ולהבדל בין השנה השלישית לשישית. התפארת היא המיזוג, הפאר, הרחמים, שבין המידות הקוטביות, היא כנגד שנת המעשר השלישית, שבין שתי שנות מעשר שני. אולם היסוד, המעביר את השפע אל המלכות, הוא כנגד שנת המעשר השישית השופעת אל השמיטה, אף היא מלכות - אפקעתא דרחמנא.

יהי רצון שנזכה במהרה בימינו שיחון עלינו הבורא גם דרך חכמה ובינה - אמן.

גליון מס' 27 עוסק:

א. את הגליון פותח מאמרו של מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א, ובו תגובה להשגת הרב יואל פרידמן ממכון התורה והארץ בענין מיכלים שאינם נקובים ואינם מיטלטלים לרוב גודלם, אם דינם כעציץ שאינו נקוב, או לא, לענין שמיטה.

ב. בהמשך הבאנו משא ומתן הלכתי בנושא "אוצר בית דין" בין הרבנים הרה"ג יוסף עזרא זליכה שליט"א לבין הרב שניאור ז. רווח שליט"א. והיות ונושא זה הוא אקטואלי לקראת השמיטה הבעל"ט בשנת תשס"א, ראינו לנכון להדפיס את הדברים לתועלת הלומדים.

ג. בגליון זה אנו מביאים את המשך התשובה בענין הפרשת תרו"מ בנוסח קצר, מאת הרב אהרון בוארון שליט"א מעיה"ק ירושלים ת"ו.

ד. בשעטו"מ מתחילים אנו לפרסם מפרוייקט "אוצר התשובות - שביעית" מהרב דוד אביטן, כהמשך למה שפורסם בגליונות הקודמים על דיני חדש וערלה.

ה. במדור תגובות הובאו תגובותיהם של ר' אשר גרוסברג בענין בית פאגי כתגובה לנכתב בגליון הקודם מאת הרב דוד אביטן. וכן תגובה מהרב משה בן גיגי בדין שביעית בגידולי גג על דברי הגר"ר שמ"ע שליט"א בגליון 25.

ביקרא דאורייתא המערכת

מידע הלכתי

בימים אלו - לאחר המעבר בירקות בין שנת מעשר שני לשנת מעשר עני - להבדיל מתחילת השנה, שניתן לומר בבירור שירקות מאוחסנים, כולם כאחד שייכים לשנת מעשר שני עדיין, שכן הם נלקטו בחמישית, כיום בחודש כסליו ניתן כבר לראות בשוק ירקות מאוחסנים שנלקטו בשנה השישית - שנת מעשר עני. המדובר הוא בזנים הבאים:

1. בצל יבש, זן "בית אלפא" "אורי", אמנם אספקתם לשווקים היא טיפין טיפין אך ניתן להבחין בהם בבירור, באמצעות העלים שמצויים עליו, הבצל מפוצל עם מעט קליפות.

2. תפוח אדמה, החל מאצע חודש כסלו יופיע בשוק תפו"א מזן "קלוסטר" זן בכיר שניתן להבחין בבירור בינו לבין המאוחסנים, [בצורתו החיצונית וקליפתו קליפה יותר].

3. גזר, בתאריך זה כבר נלקט גזר חדש, והוא ניתן להבחנה בצבעו שהוא עז יותר, ובשורשונים שעליו, ובעובי שהוא דק יותר.

4. דלורית, בימים אלו כבר מצויה דלורית חדשה והיא ניתנת להבחנה בזה שהיא מבריקה יותר, והעוקץ שלה אינו מצומק.

לכן: במידה וברור עונת הקטיפה של אותו ירק מאוחסן, יש לעשר על פי השנה לה שייך הירק. אך כיון ויש ומצוי הירקות בעירוביאל בשווקים, ובמידה וא"א לברר בדיוק, יעשר שני עישרים מספק, היינו שיאמר: אם צריך יהיה מעשר שני וכו' ואם צריך יהיה

מעשר עני וכו'.

בברכה
שניאור ז. רווח
יו"ר המכון

הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א
אב"ד פ"ת וחבר מועצת הרה"ר לישראל

בדין מיכלים שאינם נקובים ואינם מיטלטלים לרוב גודלם,
אם דינם כעציץ שאינו נקוב, או לא, לענין שמיטה
תגובה על דברי השגה שנכתבו בגליון מס' 25

בשלישי בשבת תשעה ימים לחדש מרחשון התש"ס.

אל

מעלת הרה"ג **יואל פרידמן** שליט"א.
ממכון התורה והארץ כפר דרום.

שלום שלום ורוב ברכה, חיים עד העולם.

קיבלתי מכתבו מיום י"ב אב הרחמן התשנ"ט. ובו הערות רבות ונכבדות על מה שכתבתי בתשו' בענין עציצים גדולים שאינם מיטלטלים דלא חשיבי מחוברים לארץ משום כך, כשאננם נקובים, והיא נדפס'ה בתנובות שדה גליון 25 ונהנתי מיגיעתו ומבקיאותו, יישר חיליה לאורייתא. ועתה שעיינתי בדבריו כראוי אני רואה שחלק נכבד מהערותיו, מתיישבים למעיין בתשובתי שבשמע שלמה ח"א (סימן ז' ח' ט'), שם באו הדברים בהרחבה, להוכיח שדעת הרמב"ם ומרן ז"ל דלא כהרא"ש ז"ל, בענין גידולי גג ועלייה.

ואפתח במאי דסיים הרב הכותב נר"ו, שזהו בעצם תכלית מטרתו לקיים דברי האגלי טל, וז"ל, מכל הנ"ל נמצאנו למדים שדעת הרמב"ם שגג נחשב שדה, וכו', וכיון דאתינא להכי אין יסוד לחלוק על סברת האגלי טל, ולומר שדעת הרמב"ם והשו"ע עציץ שאינו מיטלטל נחשב מנותק. עכ"ל. וכדי להגיע לתכלית זו טרח ודחק עצמו בכמה מקומות, להוכיח שגם הרמב"ם ומרן ז"ל סברי שהגג חייב בתרו"מ ושביעית ואין דינו כדין בית. אלא כמ"ש הרא"ש ז"ל בתשובתו הרמת'ה (כלל ב' סימן ד'), שפסקה מרן ז"ל בשולחנו הטהור בהלכות ערלה (סימן רצ"ד סעיף כ"ו). ובמחכ"ת לא שת לבו למה שכתבתי שם כמה פעמים (יראה בתשו' ההיא, בד"ה ולכאורה לפי הדרך וכו'. וכן בד"ה ואחר שהתברר בודאות שהגג הוא כבית ממש, אין לנו הוכחה וכו') שלפי מה שהסקתי שהעיקר בדעת הרמב"ם ומרן ז"ל שהם מדמים גג לבית, אין מקום לדחות דברי האגלי טל, שלמד מתשובת הרא"ש ז"ל שכלים גדולים שא"א לטלטלם לרוב גודלם, אפילו שאינם נקובים חשובים מחוברים לארץ. דלפי זה גם להרמב"ם ומרן ז"ל הגג נחשב מחובר לארץ לגמרי, וע"כ חייב בערלה גם לשיטתם, אלא דס"ל דפטור מתרו"מ ושביעית, משום דיצא מכלל שדה. ודינו כדין בית דבודאי שהנוטע בבית הוא מחובר לארץ כמו הנוטע בשדה, רק דבית ארץ מיקרי שדה לא מיקרי, וה"ה לגג. דחשיב נמי מחובר ומיקרי ארץ. וע"כ גם למ"ש בעניותי בדעת הרמב"ם ומרן ז"ל עדיין ראיתו של בעל האג"ט ז"ל יפה ובריא. ולא היינו צריכים לסתור בנין זה כדי לקיים דברי האגלי טל, שהם שרירים וקיימים גם בהיות בנין זה קיים.

אלא שכתבתי שם (בד"ה ואולם אחר) דהרא"ש ז"ל שחידש לחלק בין כלי שמיטלטל ובין גג שהוא מחובר, למד כן על סמך המשנה דהשרישו טהרו, שפירשה הוא ז"ל שחשובים מחוברים לארץ, וחייבים גם בתרו"מ. והקשה איך חייבים והרי זה כעציץ שאינו נקוב, והוצרך לחלק כהנ"ל. אבל הרמב"ם ז"ל ושאר מפרשי המשנה, שפירשו דרך לטהרה חשיבי כמחברים, אבל לתרו"מ חשיבי תלושים, וכמו שפירש הגר"א ז"ל ג"כ, לא הוצרכו לחלק בין עציץ שא"נ המיטלטל לבין גג, דגם בעלייה פטור כמו עציץ שאינו נקוב, ומאחר שאין הכרח לחלק, ולא מצאנו חילוק בין עציץ גדול לקטן לענין חיוב תרו"מ וכו', בשום מקום, ע"כ מסתבר דלא מחלקים בזה, וגם הרא"ש ז"ל חילק כן רק מסברא דיליה, מכוח ההכרח ההוא. ומה שמצאנו חילוק בין כלים רגילים העשויים לנחת לענין טומאה וטהרה, וכמ"ש במשניות כלים פט"ו מ"א וברמב"ם ז"ל הל' כלים (פ"ג ה"א) ועוד, לא נוכל ללמוד מזה לענינינו, דשם נלמד מהסמיכות שהסמיכה תורה כלים לשק, ודרשו מה שק מיטלטל מלא וריקן וכו'. וכתב הרמב"ם ז"ל שדברים אלו הם דברי קבלה מפי השמועה, ועיי"ש שהארכתי בזה, עכ"פ מה שדחיתי לסברת האג"ט אינו תלוי בדין זה דגג הוא כבית דוקא, ובפרט שהוספתי לכתוב שם שגם להרא"ש ז"ל אין הכרח לסברת האגלי טל, דאפשר דלא חילק אלא בגג ועלייה שהוא מחוברים לארץ ממש וחלק ממנה, בזה הוא דהעלה שאינו דומה לעציץ שאינו נקוב. אבל כלי גדול שאינו מיטלטל לא שמענו, ע"ש, ועוד כתבתי שם דיש להוכיח קצת מדבריו להיפך מסברת האג"ט, שכתב שם, וז"ל ולא פטרו בגמרא אלא בזרוע בדבר המיטלטל כגון עציץ וספינה וכו', הרי שגם ספינה חשיבא כעציץ שאינו נקוב אע"פ שנראה שאין ספינה שאינה מחזקת מ' סאה ויותר, שהוא אמה על אמה ברום ג' אמות, ועיי' ברמב"ם (הל' כלים פ"ג ה"ב) דמחלק בין בור ספינה גדולה לבור ספינה קטנה, הרי שאע"פ שהספינה מיטלטלת כולה בלב ים רצוא ושוב, אם הכלי גדול שלא מיטלטל בפני עצמו מלא וריקן נחשב עם הכלים העשויים לנחת שאינם מקבלים טומאה, וק"ו אם זורע בגוף הספינה או בכלי גדול שבספינה, והרא"ש השווה ספינה סתם לכלי שאינו נקוב, ומשמע דבכל ספינה איירי, וע"ש בזה.

עו"כ שם מדברי הרא"ש ז"ל בתשובה הנז', נראה דהחילוק שלו אינו תלוי רק במיטלטל או לאו, אלא עיקר חילוקו הוא, אם דרך לזרוע בכך או אין דרך לזרוע כך, וכתב דגג עדיף אפילו מעציץ נקוב, שאפילו ר"ש דמחשיב גם עציץ נקוב כתלוש, יודה בגג שהוא כארץ ודרך זריעה בכך, וע"ש בדברות קדשו, והארכתי שם בכל זה באופן שגם בדברי הרא"ש ז"ל גופיה אין הכרח לסברת האגלי טל, וק"ו לסברת הרמב"ם ושאר פוסקים. ואין הדבר תלוי בהא דגג דינו כבית או אין דינו כבית. ולא כמו שהבין כת"ר הי"ו.

ומעתה אבא לדון במה שהרבה כב' להקשות על מה שהעליתי בתשובה ההיא, שהרמב"ם ומרן ז"ל סברי כהרא"ש ז"ל בדין ערלה לבד שהגג חשוב מחובר וחייב בערלה, אך בתרו"מ ושביעית ס"ל דפטור בגג, וכב' כתב שם שהעליתי שבתרו"מ נחשב הגג מנותק, ואולם לא כך כתבתי, רק כתבתי דינו כבית, דודאי חשיב מחובר רק שאינו בכלל שדה, לחייבו בתרו"מ, אלא הרי הוא כארץ שחייב בערלה בלבד. וכתב שם, דקשה לומר שהש"ע פסק כהרא"ש רק לענין ערלה, והביא כמה הוכחות, ותחילה כתב דהש"ע הביא דברי הרא"ש ז"ל רק בדיני ערלה, כי עיקר השאלה שנשאל הרא"ש ז"ל היא לדין ערלה, וכו'. עכ"ד. ודברים אלו הם טובים כשמדובר בתשובה של הלכה, בזה שייך לומר שהזכיר דינים אלו ולא אחרים, משום שהשאלה התייחסה בעיקרה בדינים הללו, אבל בש"ע הם הלכות פסוקות בכל הענינים, ואם באמת הוא פוסק בזה כהרא"ש לכל הדינים, היה לו לכתוב דין זה בכל המצוות התלויות בארץ. ואם רצה לנקוט בקצירי, היה לו לכתוב בדיני תרומות ומעשרות, והיינו לומדים דין ערלה בק"ו, דכל החייב בתרו"מ חייב בערלה, ולא היה לו לכתובו רק בדיני ערלה ולתת מקום לטעות ולומר דרך בערלה חייב אבל בתרו"מ פטור, מידי דהוי בבית.

עו"כ להוכיח דבריו מהב"י (סס"י רצ"ד), שאחר שהזכיר ד' הרמב"ם בהל' מעשר שני ורבעי (פ"י ה"ט), דהנוטע בתוך בית חייב בערלה, ושהוא מהירושלמי, ר' יוחנן בשם רבי ינאי אילן שנטעו תוך

בית חייב בערלה ופטור מן המעשר, ואחרי זה כתב דין גג שמילאו עפר שחייב בערלה, המבואר בטור, וכתב הב"י וז"ל, כ"כ הרא"ש בתשובה כלל ב', וכתב דאע"ג דגרסינן במנחות (פ"ד ע"ב) תני חדא שבגג ושבחורבה וכו' מביא וקורא, ותניא אידך מביא ואינו קורא, בשלמא לר"ל וכו'. אלמא בגג דבית מביא ואינו קורא, היינו דוקא לענין ביכורים דבעינן משבח ארצך וכו', אבל לכל מילי חשיב מחובר גמור. עכ"ל. והרב נר"ו כתב, דאילו הב"י היה סובר שהרמב"ם ז"ל חולק לא היה סותם דבריו שלכל מילי נחשב מחובר. עכ"ד. ותחילה יש לציין שאין דברים אלו דברי מרן ז"ל אלא דברי הרא"ש שהוא מקור הדין הזה שהובא בטור. שהרא"ש ז"ל כ' שם, וכ"ש המכוין ליטע בגג דחשיב מחובר גמור לכל מילי לערלה ולתרומה ולהכשר טומאה, והתולש בשבת ממנו חייב. (אלא שהרא"ש כ' לשון זה קודם שהקשה מהא דמנחות.) ומרן ז"ל קיצר ולא כתב לערלה ולתרומה וכו'. ואפשר דבכוונה עשה כן, דלא פסק כן אלא במאי דעסיק בו שם שהם הלכות ערלה בלבד. ומ"ש מלשון הרא"ש ז"ל, שהוא מחובר גמור לכל מילי, אין בו לסתור סברא זו, דפשיטא דחשיב מחובר גמור לכל מילי אלא שאינו נכלל בשדה אלא הרי הוא כמו בית, דאטו גידולי בית אינו מחובר גמור לכל מילי, ומזה לא קשה מאומה.

ואולי בזה יונח לנו מה שיש לדקדק בדברי הב"י הנז', שהביא לתשובת הרא"ש ז"ל ושיכל ידיו ודילג הראיה שהביא הרא"ש ז"ל מב"מ (ק"ז ע"ב) במי שיש לו גינה על בית הברד וכו', שמוכיח מזה שדרך לזרוע על הגג ולא דמי לעציץ שאינו נקוב כיע"ש. וכן דילג גם את ראיתו של הרא"ש ז"ל מהמשנה דמעשרות (פ"ה מ"ב) דהגדל בעליה הוי כגדל בשדה, ומזה למד כ"ש למכוין ליטע בגג דחשיב מחובר וכו'. ולא הביא אלא מאי דקשיא ליה להרא"ש ז"ל מההיא דביכורים במסכת מנחות הנז'. ואדרבה היה לו להביא את ראיתו של הרא"ש ז"ל ובפרט מהמשנה דמעשרות, והקושיא תתיישב בדרכים שונות דהדוחה בקל הוא דוחה, ומיהו לפי מ"ש בעניותי דמרן ז"ל לא פוסק בזה ככל דברי הרא"ש ז"ל אלא רק בערלה בלבד, ואם כן עיקר מה שמביא תשו' הרא"ש ז"ל הוא ללמד שאין זה כדין עציץ שאינו נקוב, אלא הוא מחובר גמור לכל מילי וכמ"ש שם משמו. ואעפ"כ הוא סובר דהגג פטור מתרו"מ וכו' משום דדינו כדין בית, וע"כ לא הביא ההיא דמתני' כי הוא מפרשה דלא כהרא"ש אלא כהרמב"ם בפיה"מ וכו"ע מברטנורה ושאר מפרשי המשנה, ובחר להביא רק מאי דקשיא ליה מביכורים, כי ביכורים דינם כערלה דלא בעינן שדה דוקא, וכמ"ש בגמ' דמנחות (פ"ד ע"ב) אין לי אלא בשדה מנין לרבות שבגג ושבחורבה וכו', ת"ל ביכורי כל אשר בארצם. (ועיין במ"ש בש"ס ח"א סי' ח' או' ט"ז בזה.) וע"ז היה קשה כשאמרו בגידולי גג מביא ואינו קורא, היה נראה דגג לא חשיב גם ארץ, והוא פחות מבית, וא"כ אפשר שיהיה פטור גם מערלה, ואפשר דהסיבה היא משום דלא חשיב מחובר לארץ, ותירץ דשאני ביכורים דבעינן ממשובח שבארצך, אבל לעולם הגג חשיב מחובר לכל מילי, וממילא חייב בערלה. ולעולם דינו כבית דוקא, ופטור מתרו"מ ושביעית.

עו"כ שם דלדעת הרמב"ם בהלכות מעשר (פ"א ה"י) דבית חייב במעשר מדרבנן, גם גג ועלייה נחשבים מחובר עכ"פ מדרבנן. ובמחילה, גג ועלייה חשיבי מחוברים גמורים לא רק מדרבנן, אלא דינם כבית דנפקי מכלל שדה. ואה"נ דכשם שבית חייב במעשרות מדרבנן ה"ה נמי גג ועלייה. ומה שהוסיף וכתב שם, יתר על כן הרמב"ם שם התייחס לדין חיוב מעשר בבית, ולאחר מיכן (בהלכה י"א) כתב דין עלייה, שאפי' השרישו הבצלים בקרקע עלייה פטורים וכו'. ואם דין עלייה כדין בית, היה הרמב"ם מצרף דין עלייה בהלכה י' ולאחר מיכן יכתוב ויראה לי שחייבים במעשרות מדבריהם. ע"כ. ובאמת אין שם הכרח מזה שדרכו של הרמב"ם ז"ל לנקוט את המבואר בגמרא, ודין בית מבואר בגמ' דירושלמי והוא חידוש דין בפני עצמו דבעינן שדה במעשר ובית אינו בכלל שדה, וכתבו בהלכה מיוחדת. ומשהביא מה שמבואר בגמ', הוסיף וכתב מה שנראה לו לחדש בו, דמ"מ חייב מדבריהם שהרי תאנה העומדת בחצר וכו'. וגם הדין המבואר בהלכה י"א הוא מבואר במשנה דמעשרו' (פ"ה מ"ב) וכתבו בפני עצמו שיש בו חידושים וחילוקים משלו, ומה שכב' אומר שגם בעלייה יהיה חייב מדבריהם, י"ל דאה"נ דלא גרע מבית, אלא שהסמיכו לדין בית וסמך עליו שילמד זמ"ז. ועוד יש מקום לומר שהחייב דרבנן שייך רק בההיא דהלכה י' שהוא נטע בבית

בכונה, אבל בצלים אלו שהשרישו מאליהם, אפשר דגם מדבריהם פטורים, וכן כתבתי בתשו' שבשמע שלמה ח"א (חיו"ד סי' ח' אות ט"ז ד"ה ומה שראינו) דביארתי בזה הטעם שאמרו בירושלמי שאינו רוצה בהשרשתן דנותן טעם למה לא יתחייב מדרבנן, דכשרוצה בהשרשתן חייב מדבריהם דבהכי מיירי הרמב"ם ז"ל שם ה"י, ע"ש, ובזמן אחרון יצא הרמב"ם בהוצאת הרב פונקל נר"ו וראיתי שרמזו ע"ד האור שמח שכתב כן ונתתי שמחה בלבי. וראיתי שגם כב' הביא דברי האור שמח. וז"ל האור שמח בהל' מעשר (פ"א הי"א) ומה שכתב רבינו וכו', ומדברי רבינו נראה דפטורים ממעשר משום דהא הם בעליה והוי כנטועים בבית. ובזה דמן התורה פטור ורק מדבריהם חייבין, לכן לא חייבו חכמים כאן כיון דאינו רוצה בהשרשתן, ולכן בנפלה מפולת אפילו בעליה והן מגולין הרי הן כנטועין בשדה וחייבים ופטור. ועיין ביאור הגר"א סי' רצ"ד ואכמ"ל ודוק. עכ"ל.

והוא תנא דמסייע לן במ"ש דהרמב"ם ז"ל משהו דין עליה לבית, ושפתיו ברור מיללו. ומ"ש, מדברי רבינו נראה וכו'. נלע"ד דהוא כמו שכתבתי בעוניי, שהוא מזה שהסמיך הרמב"ם ז"ל דין העליה לדין בית שפטור מדאורייתא, ש"מ שבא ללמדנו שזהו הטעם שהגדל בעליה פטור ממעשר, משום שדינה של עליה כדין בית. והוקשה לו להא"ש כמו מה שכב' מקשה עלי, ותירץ דהואיל ואינו רוצה בהשרשתן לא חייבו חכמים.

ומ"ש בסוף דבריו, ולכן בנפלה מפולת אפילו בעליה וכו'. נראה לכאורה דמפרש והן מגולין שהתקרה של העליה היא שנפלה במפולת ונשארו הבצלים מגולים בלא תקרה מעליהם, וס"ל להא"ש דבכה"ג תו לא דמי לבית, וע"כ חייבים במעשר, ואם כנים דברים אלו נמצא דבגידולי גג אין לפוטרו ממעשר דאין עליהם תקרה ואין דינם כבית. והנה מלבד דזה היפך גמור מ"ש הגר"א ז"ל בביאורו שם (סי' רצ"ד אות ס"ג בליקוט) וז"ל בסוף דבריו שם, ומ"ש נפל וכו' וכן במתניתין שם לא קאי אעליה אלא בארץ ממש. עכ"ל. הרי מפורש בדב"ק שמפרש לסיפא דמתניתין ולסיפא דתוספתא בנפלה עליהן מפולת וכו', דלא מיירי בעליה, כי אם בארץ ממש. וע"כ חייבים, אבל בעליה אפי' אם אין לה תקרה עדיין דינה כמו דין הבית ופטורים. ומגולים דקתני היינו שהעלים מגולים וכן מפורש ברע"ב שם, וכן הוא במהר"י קורקוס ז"ל על הרמב"ם שם. [ועיין עוד במקורות וציונים שבגליון הרמב"ם שם הי"א מ"ש בשם הא"ש].

וכבר כתבתי בתשובה ההיא דדין הגג והעליה שוים כאחד בפי כל הפוסקים, ועיין להלן מזה, ודי להזכיר שגם הרא"ש ז"ל הכי ס"ל שהרי הוכיח דין הגג שבנידונו, מדין העליה שבמשנה דמעשרות הנ"ל, ובע"כ צ"ל דדמיון העליה לבית אינו משום התקרה, אלא דהיא תפילה לבית וגם היא מוצאת מכלל שדה, וה"ה והוא הטעם לגג נמי. וע"כ העיקר בזה בביאורו של הגר"א ז"ל דבסיפא דמתני' ותוספתא מיירי בארץ ולא בעליה.

ומ"ש כב' שם, בנוסף לשון הרמב"ם לגבי עליה היא, בצלים שהשרישו וכו', ומשמע מהלשון "אפילו השרישו" שאין כונת הרמב"ם בסעיף זה לחדש דין עליה, אלא דין של אינו רוצה בהשרשתן עכ"ד. ולא הבנתי איך משמע ליה למור האי משמעותא, ואם כדבריו למה נקט דין זה בעליה דוקא, זאת ועוד אטו בכדי נקטו במשנה ותוספתא וגמרא דירושלמי דין זה דעליה כמה פעמים, אלא דעיקר החידוש הוא דין דעליה שאין בה חיובי תרו"מ דדינה כבית, אבל בשדה דביה איירי בסיפא וכו"ל, אפי' באינו רוצה בהשרשתן חייבים.

עו"כ הרב נר"ו, וכיון דאתינא להכי יתכן שגם בשדה פטור ממעשר וכו' אם אינו רוצה בהשרשתן. וכו'. עכ"ל. ועיין מ"ש בתשובה בשמע שלמה ח"א הנ"ל (אות ד') דבירושלמי מעשרות פ"ה (דף כ"ב ע"א) פליגי רבי יוחנן וריש לקיש אם טעם האיסור הוא משום שאינו רוצה בהשרשתן, או משום דדין עליה כדין בית וכמ"ש הירידב"ז ז"ל שם. ולהלן (שם ד"ה ואולם) שיניתי מדברי הירידב"ז ז"ל יעו"ש היטב. ואנן קי"ל דהטעם הוא משום דעליה דומה לבית, ודין זה הובא בכה"ג

דאינו רוצה בהשרשתן ללמדנו דבכה"ג גם מדבריהם פטור, וכמ"ש לעיל בשם האו"ש וע"ש כי קיצרתי מאד.

עוד תמה שם על דברי בזה"ל, ובכלל יש לתמוה על היסוד שהגג והעליה יחשבו כבית, שכן בית מבואר בירושלמי שהוא מחמת הסיכוך וכו', עכ"ל. וכבר עמדתי ע"ז בשמע שלמה שם (אות ב' ד"ה וזו) ורמזתי ע"ד הירושלמי שהזכיר. ועיין עוד (אות ט"ז) שכתבתי בזה"ל, ואולי כוונתם לכלול בזה גם גידולי גג, ואע"ג שאין עליו תקרה ויש מקום לחלק בין גג לעליה, וכמ"ש הב"ד הנז' וכו', מ"מ י"ל דגם גג פטור כמו עליה דסו"ס בעינן היוצא השדה וליכא, דגם אינו שדה, וכו'. וע"ש עוד שהבאתי ראיה לזה מהרמב"ם ומגמ' ע"ש.

וזה מקרוב כתבתי תשובה בענין החממות, והיא נדפס'ה בתנובות שדה (גליון 26), ושם חזרתי על מקרא זה בראיות רבות שגג דינו כבית אע"פ שאין עליו תקרה, משום דלא נאמר בתורה פטור בבית אלא נתמעט משדה, וגם הגג נתמעט משדה. ועו"כ להלן שהגג טפל לבית, דאחר דיש בית שלם שיצא מכלל שדה כל הטפל אליו ג"כ נפיק מכל ללא דשדה. ונעשה דינו כדין בית ופטור מתורו"מ. וע"ש אריכות גדולה בזה. ונתיישרה תמיהתו.

וכב' בעצמו כתב, ואמנם בחצר הגם שאין לו גג כתב הרמב"ם ז"ל שהוא חייב מדרבנן כדין בית, אך הכסף משנה מסביר דזה דוקא לא זרועה רובה וכו', וביאר רש"ס ירושלמי מעשרות (פ"ג ה"י) שהוא מפני שהחצר בטלה אגב הבית, ולכן אם נטען לנויה של הבית וכו', אבל מי שנטע כרם על הגג, ודאי לא יחשב גג זה כדין בית אלא כדין שדה, אא"כ יטע רק כמה עצים לנוי, ואז לא גריעא מדין חצר שלענין מעשר חייב מדרבנן ולענין ערלה חייב. עכ"ל, ותהלות לה' שכאשר דימיתי כן כתב רש"ס הנז'. אך מה שהוסיף דאם נטע כרם על הגג ודאי שלא דומה לבית, לא מוכרח כלל דרך בחצר שהוא סביב הבית בזה חלקו בין זרעת רובה וכו', דאם זרע רובה כבר היא שדה ממש, אבל הגג הוא חלק מהבית ממש, והוא עצמו בנין ולא קרקע עולם, וע"כ ס"ל להרמב"ם וסיעתיה, דאפילו נטע כל הגג ועשאו כרם, אפ"ה לא נכלל בכלל שדה אלא הוא בית.

והנה הה"כ הי"ו הוסיף לציין את ראיותיו של הרא"ש ז"ל, הראיה הראשונה מב"מ (ק"ז ע"ב) בגינה שעל בית הבד, דמוכח מזה שדרך לזרוע על הגג. המעיין בדברי הרא"ש ז"ל יראה דבזה מוכיח שיש לחלק בין עציץ שאין דרך לזרוע בו, ובין גג שצריך לזרוע בו, אך אם נאמר שדעת הרמב"ם ומרן ז"ל שדין הגג כדין הבית, לא יועיל לנו זה שדרך לזרוע בגג, דסו"ס אינו בכלל שדה ופטור מתורו"מ, אלא שהרא"ש ז"ל לא חשיב לגג ועליה כבית, רק דן אם לדונו כעציץ שא"נ, וחילק דשאני עציץ שהוא מיטלטל, וגם שאין דרך לזרוע בו, משא"כ בגג.

עוד ציין לראית הרא"ש ז"ל ממתניתין דמעשרות הנ"ל, שבסיפא תנן נפלה עליהן מפולת והן מגולין הרי אלו כנטועין בשדה וחייבין במעשרות. ומכאן שיש לעליה דין שדה, וכו' עכ"ל. וכבר כתבתי בתחילת התשובה שבשמע שלמה הנ"ל, שהרא"ש ז"ל מפרש לסיפא דמתניתין דנפלה עליהן מפולת וכו' דמיירי בעליה, ומוכח מזה דדין העליה כדין שדה, אך הגר"א ז"ל שם בהשגתו (בסוף הליקוט) כתב דהסיפא דנפלה עליהן וכו' לא קאי אעליה אלא בארץ ממש, עכ"ל. ולפי פירוש זה אין שום ראיה מהמשנה. וחזק לזה במה שהקדים והביא את התוספתא דתני בסיפא, השרישו זב"ז בקרקע עליה הרי הן בחזקתן למעשר ולשביעית, ואם היו טמאים עלו מטומאתן ואסור לתלוש מהן בשבת, הרי מפורש דאע"ג דהם בקרקע עליה וחשיבי מחוברים לענין שבת, מ"מ פטורים ממעשר ושביעית, ובע"כ שאין דינה כשדה, וע"ש שכתבתי דלפי הפירוש של הרמב"ם במשנה הנ"ל וכן הרע"ב ז"ל ופי' הר"ש ז"ל והר"י מלכי צדק ז"ל, מוכרחים לפרש דבסיפא מיירי שנפלה עליהם מפולת בארץ ולא בעליה, ע"ש.

והדבר מבואר להדיא ברמב"ם הל' מעשר (פ"א הי"א) וז"ל בצלים שהשרישו זה בצד זה אפילו

השרישו בקרקע עליה פטורים מן המעשרות. וכו'. ועוד ציינתי שם מ"ש הרמב"ם ז"ל בהל' טומאת אוכלין (פ"ב הי"ט) וז"ל זרעים טמאים שזרעם הרי הצומח מהן טהור וכו'. והכסף משנה שם כ' שמקורו מהמשנה הנז', הרי שגם הוא ז"ל העלה דמתניתין הנז' דיברה ברישא רק לענין טומאה, אבל לתרו"מ גידולי עליה חשיבי כתלושים וע"ש.

ואם כי לא לנו להכנס במחלוקת הראשונים ז"ל שאין לנו השגה בהבנת דבריהם לעומקם, אשר בדעתם תהומות נבקעו, ורק אנו מנסים להבין שינוי השיטות בביאור הענין, כדי שנשיג אפס קצות דרכם בקדש. ולבאר שיטת כל ראשון ע"פ דרכו. וה' יאיר עינינו בתורתו. ולא נצרכה אלא לומר דאע"ג דהביא הוא ז"ל ראיות גדולות, מ"מ אין בזה לשלול דעות החולקים עליו. ועכ"פ כאן מדובר בפירושים שונים של המשנה מבוארים להדיא בדבריהם, ומהם יוצאות השיטות השונות להלכה.

עו"כ הרב נר"ו, אחר שהביא ראיית הרא"ש מהסיפא שבמשנה כהנ"ל, כתב והקשה הגר"א על ראייה זו מהתוספתא ומהירושלמי, שם מוכח שזה דין מיוחד לטהרה, כיון שריכתה תורה טהרה אצל זרעים וכו', ויש לישב שאה"נ בנפלה מפולת, נחשבים הבצלים כנטועים בשדה רק לענין טהרה וכו'. עכ"ל. ובמחכ"ת נפלה כאן טעות, דמה שהקשה הגר"א ז"ל שזה דין מיוחד לענין טהרה לא על מה שפירש הרא"ש ז"ל בסיפא, אלא על הרישא דמתניתין, דתנן בצלים שהשרישו בעליה טהרו מלטמא, והרא"ש ז"ל פי' דטהרו משום דחשיבי מחוברים לארץ ממש, ועל כן הן חייבים בתרו"מ, וע"ז כתב הגר"א ז"ל שהוא תמוה, דדוקא לענין טומאה אמרו ולא לתרו"מ, והוכיח כן מהתוספתא פ"ג דמעשרות, דתני בצלים שהשרישו זב"ז בקופות הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית, וכו', השרישו בקרקע עליה הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית, ואם היו טמאים עלו מטומאתם וכו'. הנה מפורש דע"י השרשה בקרקע עליה נטהרו, ואעפ"כ הם פטורים מתרו"מ, דתני הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית. וכתבתי שם בשמע שלמה בתחילת התשובה (ח"א סי' ז') שכן מפורש בר"ע מברטנורה ז"ל וז"ל טיהרו מליטמא דכזרועין דמו והתורה רבתה בטהרה וכו', אבל לכל שאר מילי כתלושין דמו ובחזקתן הן למעשר ולשביעית וכו'. וע"ש, וכן הוא בפירוש הר"ש ז"ל שם, וגם בפ"י הרי"ב בן מלכי צדק ז"ל כתב, פירוש לענין טומאה כזרועין דמו וכו', הא לשאר מילי כתלושין דמו, ובחזקתן הן למעשר ולשביעית דלא חייב לעשר על הנהו ספיחין, ולא נאסרו משום ספיחי שביעית וכו' עכ"ל. וע"ש עוד שכן הוכחתי מהרמב"ם ז"ל בפיה"מ וגם בהלכותיו יע"ש.

אך בסיפא דמתניתין דנפלה עליהן מפולת וכו' בזה פירש הרא"ש ז"ל דמיירי בעליה, ואילו הגר"א ז"ל כתב בסוף דבריו בזה"ל, ומ"ש נפלה וכו' וכן במתניתין שם, לא קאי אעליה אלא בארץ ממש, עכ"ל. עכ"פ יש כאן שתי שיטות שונות שמקורן בפירוש שונה במשנה ובתוספתא הנ"ל, ויש מזה נפקא מיניה לדין.

ומ"ש לישב, שהרא"ש ז"ל סובר שהריבוי בטהרות אינו לענין הגדרת שדה, אלא לענין הכונה בזריעה, וגם כשלא התכוין לזרוע את הבצלים נחשבים זרועים לענין טהרות, אך בודאי לשאר דינים אם מתכוין לזרוע פשיטא שנחשב כזרוע בשדה, עכ"ד. הנה אלו הם דברי החזו"א כמ"ש כב', אך הוא פירשם בדעת הגר"א החולק בזה על הרא"ש ז"ל בענין זה, והחזו"א צמצם את השגתו של הגר"א ז"ל, וכתב דכשהוא מכוין לזרוע מודה הגר"א ז"ל להרא"ש ז"ל דחייב בתרו"מ ג"כ אפילו בעליה, אך בדעת הרא"ש ז"ל ברור דס"ל דגם באינו מתכוין לזרוע חשיבי מחוברים לגמרי ולא לטהרה בלבד אלא גם לחיוב תרו"מ, דאי לא"ה למה כתב החזו"א ז"ל שם, שהגר"א כתב לחלוק על הרא"ש באין רצונו שישירש וכו', אבל בזרע ונטע בכונה מודה הגר"א להרא"ש וכו'. עכ"ל. והרי לפי מה שכב' פירש אין מחלוקת כלל, שגם הרא"ש ז"ל מודה שבזרעו בלא כונה דבזה דיברה המשנה, לא חשיבי מחוברים אלא לענין טהרה. ורק בא ללמוד מזה, דכשיש כונה לזריעה דחשיבי מחוברים וחייבים גם בתרו"מ, הגם שכל זה נעשה בעליה. ובדברי הגר"א הדברים מפורשים לא כן, וז"ל שם, ראיתו של הרא"ש מ"ש בפ"ה דמעשרות בצלים שהשרישו וכו', ולמד

דגם בתרו"מ חייב וכו'. עכ"ל, הרי הוא ז"ל כותב שהרא"ש למד ממ"ש במשנה טהרו מלטמא, דה"ה שחייבים בתרו"מ, וע"ז תמה הגר"א ז"ל כיע"ש. הנה מפורש בדברי הגר"א וגם בדברי החזו"א ז"ל שהבינו בפשיטות בדברי הרא"ש ז"ל שהוא ז"ל מדמה דין תרו"מ לדין טהרה. וכן למדו כל גדולי האחרונים הב"ד והרידב"ז והר צבי ועוד.

גם הירושלמי שהביא במעשרות (פ"ה ה"ב) רבי יוחנן בשם רבי ינאי ערימה של בצלים וכו'. פטור ואינו רוצה בהשרשתן, א"ל ר"ש בן לקיש מאי איכפלה שבת גבי מעשרות, וכב' כתב ע"ז, משמע שכל הדיון הוא מה הדין אם אינו רוצה בהשרשתן וכו'. ובמחילה יש מקום לומר להיפך דר' יוחנן פוטר התולש מהן בשבת משום שאינו רוצה בהשרשתן, ור"ש בן לקיש א"ל מה איכפלה שבת גבי מעשרות, כלומר שאין הטעם משום שאינו רוצה בהשרשתן אלא הפטור הוא משום דדין העליה כדין בית ואין ללמוד מזה לענין שבת, וגם גירסת הגר"א שהזכיר כב', מאי איכפלה שבת גבי טהרות, והסיק כב' מזה, דמסקנת הגמ' היא שרק בטהרות נחשבים הבצלים מחוברים אפי' שאינו רוצה בהשרשתן. עכ"ד, וכל זה אינו מוכרח דנראה שר"ש בן לקיש בא לחלוק על רבי יוחנן שתלה את זה בכך שאינו רוצה בהשרשתן, ובתשובה ההיא שבשמע שלמה העליתי דהלכה בזה כר"ש בן לקיש, וגם מה שהוסיף והביא המשך הירושלמי שם, רבי יוסי בשם רבי לא התורה ריבתה בטהרן זרעים וכו', ועין בפירוש ר"ש על המשנה שם וכן בפ"י מהר"י בן מלכי צדק שהביאו דברים אלו, ולמדו מהם דבא ללמד על הרישא דמתני' דאם השרישו טהרו מטומאתן, אע"פ שלשאר דברים חשובים עדיין תלושים, מ"מ התורה ריבתה בטהרתן, וכן הוא ברע"ב ובפיה"מ להרמב"ם ז"ל. ועיין בכל זה בתוס' רי"ד (להרידב"ז ז"ל) שם על הירושלמי, וכבר דשו בזה גדולי עולם, ואין בכוחנו להכריע מכוח ראיות, אלא חובתנו לברר דעת רבותינו ז"ל, לדעת הדרך אשר בה נלך.

עוד הזכיר ראיתו השלישית של הרא"ש ז"ל מדין ביכורים בגידולי גג, וכבר כתבתי שם (בש"ש ח"א סי' ח' או' ט"ז) דהרמב"ם בהל' ביכורים (פ"ב ה"ט) כתב הגדל בעציץ אע"פ שהוא נקוב והגדל בספינה אינו מביא ממנו כל עיקר שנאמר בארצם, אבל מביא מן הגדל בגג או בחורבה. עכ"ל. והוכחתי מזה דס"ל שהגג הוא בכלל ארץ ולא שדה ע"ש. וכן נר' ממ"ש במנחות (פ"ד ע"ב) ואין לי אלא בשדה מנין לרבות שבגג ושבחורבה וכו', ת"ל ביכורי כל אשר בארצם. הנה מפורש דהגג מוצא מכלל שדה ונכלל בארצם, ועיין עוד מ"ש שם אות טו"ב בענין זה.

ומ"ש עוד שם, בנוסף יש לציין וכו', יראה שהשואל הסתפק בדין עציץ עשוי עץ וכו'. ולא הבנתי מה התכוין לומר בזה. ומ"ש עוד שם, יש להוסיף עוד את קושית הבית דוד (סי' א') שאילו מוכח בתוספתא וכו' מדוע לא פשטו הספק דשביעית בבית. עכ"ד. וגם בזה עמדתי שם בש"ש הנז', (באות ה' ד"ה אלא) וכתבתי דרבי יוחנן שהסתפק בשביעית בבית, סובר שהטעם שפטרו בתוספתא משביעית ומעשר הוא משום שאינו רוצה בהשרשתן, והרמב"ם וסיעתיה פסקו בזה כר"ל דטעם הפטור משום דדין עליה כדין בית. ולשיטה זו באמת אין מקום לבעיא זו, דהוא כמפורש בתוספתא דבית פטור גם משביעית. וכתבתי שם דאולי זו הסיבה שהרמב"ם ז"ל לא הזכיר הבעיא דהירושלמי בגידולי בית לענין שביעית. וע"ש.

עוד הוסיף כב' הרב נר"ו בסוף דבריו, דיש להביא ראיה מדברי הרמב"ם ז"ל בהל' שמטה ויובל

(פ"א ה"ו) ומקיימין את האלווי בראש הגג אבל אין משקין אותו, וכו' עכ"ד. הנה המפרשים התחבטו בביאור ענין זה כידוע, וכתב הרדב"ז ז"ל שם, ושמעתי שהוא עשב הנקרא קיקיון, והוא עולה על ראשי הגגות והשמש מיבש אותו, ומותר לו לעשות מחיצה להגן עליו כדי שיתקיים וכו', קיצורו של דבר יהיה מה שיהיה, כיון שהוא בראש הגג מותר להגן עליו שיתקיים. עכ"ל. ומשמע דאם היה בשדה אסור להגן עליו כדי שיתקיים, ואדרבה משמע מזה דאין דין הגג כדין השדה, אלא איסורו רק מדרבנן כמו בית (וכמ"ש הר"מ בהל' מעשר (פ"א ה"י) הנ"ל, וע"כ הקלו להגן עליו שיתקיים, ודמי למ"ש הרמב"ם ז"ל (בהל' שמטה פ"א ה"י) ומפני מה התירו כל אלו שאם לא ישקה תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו וכיוצא בהם מדבריהם לא גזרו על אלו. וכו', עכ"ל, וה"נ דכוותה דכיון דגג הוא מדבריהם, הקילו גם להגן עליהם שיתקיימו, והיא עבודה שלא התירו בגידולי שדה. ועיין במ"ש מרן ז"ל בכסף משנה שם, שכתב ויותר נכון לומר אע"ג שירקות רכין אין מקיימין וכו', אבל העולים בגג מותר לקיימם וכו'. ע"ש דגם לפירוש זה יש היתר מיוחד בגג. ומ"מ בודאי שאין מזה הוכחה דהרמב"ם מחשיב גג כשדה.

ומעתה אשובה לתחילת דברי כת"ר, שהביא מחלוקת החזו"א והר צבי, בהבנת דעת הגר"א ז"ל שהשיג ע"ד הרא"ש ז"ל בתשובה הנ"ל כיע"ש. והנה בהר צבי זרעים ח"ב (סימן ל"ו אות ה') הזכיר דברי החזו"א שביעית (סימן כ' אות ו') שכתב דהגר"א ז"ל חולק על הרא"ש ז"ל רק באינו רוצה בהשרשתן, אבל בזורע ונוטע בכונה אפי' על הגג מודה להרא"ש דחייב בתרו"מ וכו', דכל החסרון של השריש בעליה הוא משום שאינו רוצה בהשרשתן. וכתב עליו שאין רמז לכל זה בדברי הגר"א ז"ל, ואם נדקדק בציונו של הגר"א על דינו של הרא"ש, נראה שהוא משיג על עיקר דינו של הרא"ש, וגם בזורע בכונה פטור מערלה, דאל"כ אין שום שייכות בכל דברי ביאור הגר"א לדינו של הרא"ש שמדבר בזורע בכונה. וע"ש שדוחה גם מה שהשיג החזו"א ע"ה ע"ד הגר"א ז"ל דמעמיד הסיפא דמתני' בנפלה מפולת כשהם בארץ ממש, וע"ש שסיים בדברי הגר"א ברורים. עכ"ד.

ובשמע שלמה (ח"א סי' ז' אות ג') העליתי שהגר"א ז"ל מודה להרא"ש ז"ל בדין ערלה, דגם גג ועליה חייבים בערלה דלא עדיף מבית שחייב בערלה, וכמ"ש הגאון כ"ד טעביל ז"ל ממניסק בבי"ד, אך לענין תרו"מ פליג לגמרי וס"ל דגג ועליה פטורים מתרו"מ ושביעית, גם ברוצה בהשרשתן. וכן יש לדקדק מלשונו של הגר"א ז"ל (בליקוט) וז"ל ראיתו של הרא"ש ממ"ש בפ"ה דמעשרות וכו' למד דגם בתרו"מ חייב כמ"ש בתשובה. עכ"ל, ומריהט לשונו נר' להדיא דבא להשיג רק על תרו"מ ולא אדין ערלה. עו"כ שם ע"ד הרא"ש ז"ל דהוא תמוה דלטומאה אמרו ולא לתו"מ. ע"ש, ולא אמר ולא לערלה. והמעין בלשונו במ"ש בהמשך יראה דאינו מחלק בין רוצה בהשרשתן או לאו, דאי הכי למה הוצרך להעמיד הסיפא דנפלה עליהן מפולת בארץ ממש ולא בעליה (ע"ש בלשונו במפורש), הו"ל להעמיד הכל בעליה, ולימא דהסיפא מיירי ברוצה בהשרשתן. ואע"ג דאפשר לדחות ולומר דלא רצה להעמידה ברוצה בהשרשתן, משום דלשון נפלה עליהן מפולת משמע שלא רוצה בהשרשתן. מ"מ מתניתין גופא תיקשי לן, למה חילקה בין השרישו בעליה ובין השרישו בארץ, ליפלוג וליתני בגוף עליה, בין רוצה בהשרשתן לבין שאינו רוצה בהשרשתן. אלא ע"כ דבעליה אין חילוק ואפילו רוצה בהשרשתן פטורים. וע"כ העמיד הסיפא דחייבין בתרו"מ בנפלה עליהן מפולת והשרישו בארץ ממש. ורוב האחרונים מבארים בד'

הגר"א ז"ל דפוטר בעליה מתרו"מ גם ברוצה בהשרשתן ודי בזה.

וכעת ראיתי בפירוש מהר"י בן מלכי צדק ז"ל על המשנה שם, נפלה עליהן מפולת והן מגולין. פירוש כגון שנפלה עליהן הבית והעלין שלהן מגולין, הרי הן כנוטעין בשדה וכו' עכ"ל. ומשמע דמפרש לה כפירושו של הגר"א ז"ל, דאי לא"ה למה הוצרך לומר כגון שנפלה עליהם הבית, והלא אפשר לומר שנפלה עליה התקרה של העליה, אלא ע"כ בא לומר דעתה שנפלה עליהם הבית כבר נהיה דינם כשדה רגילה, וכמ"ש בירושלמי דאם העביר הגג חייבים וכנ"ל. והוא כביאור הגר"א ז"ל.

שו"ר בתוספתא (פ"ג מ"י) בצלים שהשרישו זב"ז בקופות וכו'. השרישו זב"ז בקרקע עליה וכו'. נפלה עליהן מפולת וכו'. ונראה מחלוקה זו דג' דינים חלוקים יש כאן, א' השרישו בקופות, ב' השרישו בקרקע עליה, ושלישית, נפלה עליהם מפולת וכאן לא הזכירו עליה, ומשמע דבבית מיירי והם מושרשים בארץ ממש, וכמ"ש הגר"א ז"ל, ובמנחת ביכורים שם כתב וז"ל עליה שע"ג בית לענין מעשרות ושביעית הוי כתלוש, רק לענין טהרת זרעים דהתורה רבתה וכו', קרקע עליה דטהור, והן מגולין שהעלין מגולין וכו', ונראה מלשונו שגם הוא הולך בשיטת כל המפרשים שעל המשנה הנ"ל.

ועיין מגן אברהם (סי' של"ו ס"ק י"ד) שהביא תשו' הרא"ש הנז', וכתב, וראיתו ממשנה ב' פ"ה דמעשרות. וצ"ע דהר"ש מביא ירושלמי דהיינו דוקא לענין טומאה אבל לכל מילי כתלושין דמי. מיהו בתוי"ט מביא ירושלמי, הואיל ואינו רוצה בהשרשתן, אבל כשרוצה בהשרשתן הוי מחובר גמור. ומסיים אח"כ נפלה עליהן וכו' עכ"ל. ובמחצית השקל שם וז"ל נפלה עליהם מפולת וכו' והיינו שהבצלים מונחים על הארץ ונפלה עליהן מפולת. וכו'. עכ"ל. הרי שגם מחצה"ש פירשה כמ"ש הגר"א ז"ל שהסיפא מיירי בארץ ממש. ומ"ש המ"א דברוצה בהשרשתן הוי מחובר גמור, לק"מ, שלכו"ע הוא מחובר גמור וגם בית חשיב בודאי מחובר גמור, אלא דפטור מתרו"מ דיצא מכלל שדה וה"ה בזה ג"כ. וע"ש במשנה ברורה וכה"ח.

וכל זה כתבתי בדעתו של הגר"א ז"ל, ושיש עוד רבים העומדים בשיטה זו וכמבואר. ועכ"פ בדעת הרמב"ם ז"ל כבר ביררתי הענין בתשובה ההיא שבשמע שלמה הנז', וכן חיזקתי את זה עוד בתשובה על חממות אם הם חשובים כבית, שבתנובות שדה (גליון 26) יע"ש היטב, וכן היא דעת מרן ז"ל ג"כ ההולך בדרכו של הרמב"ם ז"ל ובפרט בענינים אלו, ולשיטה זו בודאי שאין שום הכרח לחידושו של בעל האגלי טל ע"ה, מלבד מ"ש כבר שם דגם בשיטת הרא"ש ז"ל אינו מוכרח. וע"כ נלע"ד שאין לחלק בין כלי גדול לכלי קטן, אלא כל שהכלי שלם ואינו נקוב אינו יונק ולא חשיב כארץ. מלבד כשהנוף יוצא החוצה מחוץ לעציץ דיונק דרך נופו מן הארץ וחשיב מחובר גמור, וכפי שכבר הערתי ע"ז כמה פעמים בתשובות אחרות, והדבר מפורש במשנה למלך הלכות ביכורים (פ"ב ה"ט). זה הנלע"ד קלה כמות שהיא. והמאיר לאישון בת עין הוא יאיר חשכינו, ובתורתו יאיר עינינו, וישועתו ברחמים יראנו, בב"א.

**בבה"ת ובהוקרה
ע"ה שלמה משה עמאר**

מו"מ בענין אוצר בית דין

בשמיטה תשנ"ד פורסם בירחון "אור תורה" משא ומתן הלכתי בנושא "אוצר בית דין" בין הרבנים הרה"ג יוסף עזרא זליכה שליט"א לבין הרב שניאור ז. רווח שליט"א. והיות ונושא זה הוא אקטואלי לקראת השמיטה הבעל"ט בשנת תשס"א, ראינו לנכון להדפיס את הדברים לתועלת הלומדים.

א

הרב יוסף עזרא זליכה שליט"א
רב ומו"ץ פרדס כץ - בני ברק

לפניי שלמים וכן רבים מאחינו בית ישראל הי"ו בעקבות מאמרי בענין ספיחין באור תורה (שבט תשנ"ד סימן מ"ז), לברר אם כתבתי בענין אוצר בית דין (שכן בסיום המאמר שם כתוב "ועוד חזון למועד"), הנני להודיע שאכן כתבתי בזה מאמר בשנת תש"מ, אלא שבינתיים נדפסו ספרים שמאריכים בזה (כגון משנת יוסף ליברמן על מס' שביעית, וכן הארץ ומצוותיה גולדברג, ועוד), הלכך לא מצאתי לנחוץ להדפיס את המאמר בשלמותו אלא רק קיצור נמרץ ממנו, וזה תוארו:

במסכת שביעית פ"ז משנה ג' איתא שאין עושין סחורה בפירות שביעית. ושלש שיטות יש בדבר: (א) שיטת הר"ש שאיסור סחורה הוא דוקא כשבעה"ב לוקח על מנת למכור, וה"ה לוקח על מנת למכור, וגם הוא עצמו מוכר. אבל אם לקח או לקט שלא ע"מ למכור: אפילו הוא עצמו מוכר מותר. וה"ה אם אחר מוכר אזי מותר אפילו אם בעה"ב לקח או לקט ע"מ למכור. (ב) שיטת הרמב"ם היא שכל הנ"ל בשיטת הר"ש אסור, ואין היתר אלא כשבעה"ב לקט או לקח לעצמו, שאז מותר לבנו למכור. וגם כאן כתבו כמה אחרונים שדוקא מעט מותר. (ג) שיטת הרב יהוסף המובאת במלאכ"ש שרק הלוקח ע"מ למכור אסור, שזה דרך סחורה, אבל הלוקט מהשדה אפילו ע"מ למכור ואפילו הוא בעצמו מותר למכור שזה הוא רק פרנסה ולא סחורה. וראה בחזון איש סדר השביעית סי' ו' שפסק כה"ר יהוסף, ומסביר גם את הרמב"ם והגר"א כמוהו, אלא שהגביל את ההיתר לכמות מצומצמת מחמת התוספתא שכתוב בה במפורש שאסור ללקוט ע"מ למכור, וצריכים לחלק בין כמות גדולה שאסור, לכמות מצומצמת שהיא המותרת ע"ש.

ובהיות וכ"ז אם קונים ישירות מבעל השדה, ברם הסיטונאי וגם הירקן הוא עושה סחורה, לזה תיקן שכל הצרכנים שבעיר יעשו את הסיטונאי או את הירקן שליח להביא להם פירות מהאכר, וממילא האכר מוכר להם ולא הסיטונאי, וזה מותר בהיותו והאכר מוכר קצת לכל אחד ע"ש סימן ה'. ומלבד זה תיקן שהמכירה תהיה בהקפה, ולכתחילה תפרע ההקפה לאחר שנאכלו הפירות, ורק כשהירקן מתעקש אפשר לסמוך על המקילים (ר"י בתוד"ה יאות. ע"ז סב.) ולשלם גם לפני שהפירות יאכלו. וכ"ז בכדי שלא ימסור דמי שביעית לעם הארץ ע"ש.

ברם חכמי ירושלים רצו לתקן אליבא דכ"ע ולא לסמוך על שיטת ה"ר יהוסף הנ"ל (וכמ"ש הר"ח ברלין, הו"ד בס' משנת רבי עקיבא סי' ד', ובעוד ספרים), ועל כן חדשו את תקנת אוצר בין דין המובאת בתוספתא שביעית פ"ח שהיו בעלי השדה מביאין פירות לאוצר ב"ד שבעיר. ויתירה מזאת שב"ד היה שוכר אנשים לארות תאנים ולבצור ענבים מהשדות ועושים אותן דבילה ויין ומחלקים לעם ע"ש. והוסיפו על זה שלא צריך מחסן מיוחד בעיר לזה, אלא כל ירקן יהיה כשליח וסניף לבית הדין ויחשב כאוצר ב"ד. ועוד שמותר לקחת כסף מהעם ולחלקו בין שלוחי הב"ד, והוא שכר טרחה ודמי הוצאות הובלה ואחסנה בלבד.

וע"ז היו כמה ערעורים. (א) מה שמשמע מהתוספתא שמחלקים לעם בחנם וההוצאות על חשבון הב"ד (או אפילו אם לוקחים שכר מינימום על הובלה כמו שהיה בשנת תר"ע), ואף שהב"ד חי ממס שגובה מהקהל, עכ"ז מדאין קשר בין המס לפירות וגם מי שלא (קונה או) מקבל פירות מהאוצר משלם את המס שהוטל עליו, אזי ניכר שהפירות הפקר, ברם בזמנינו שגובים שכר טרחה גבוה כ"כ עד שהוא מגיע למחיר הפרי בשוק ואף יותר מזה, הרי שאין ניכר שהפירות הפקר, ובכחאי גוונא לא התירה התוספתא. (ב) רק הרמב"ן מפרש את התוספתא בפירות שביעית, ברם הר"ש סירליאו מפרש דקאי אפירות ששית ומטרת אוצר ב"ד היתה שתהיה אספקה סדירה לעם בשביעית. ואף שהחזו"א דחה דבריו, מ"מ מידי פלוגתא לא נפיק. (ג) הראב"ד חולק בעיקר תקנת אוצר ב"ד וסובר שכל התקנה היתה רק לענין ביעור, שכל הפירות שהיו באוצר ב"ד בזמן הביעור נחשבים כמבוערים. (ד) הרמב"ם לא הזכיר תוספתא זו וכתב הרדב"ז שזה מפני שהוא חולק עליה וסובר שאינה להלכה. (ה) טענה חדשה טוען הר"ש ברזם זצ"ל (בקונטרס קדושת שביעית שבט תשכ"ה) שאוצר ב"ד אינו בא ממילא (שלא כל ב"ד שעושים אוצר הוא אוצר ב"ד של התוספתא) אבל בכל שמטה צריכים לשבת הב"ד הגדולים ביותר בדור ולתקן זאת מחדש כדי שיהיה להם כח לעשות הפירות הפקר מהשדה ועד שיגיעו לידי הצרכן, וממילא ברור שאין בימינו ב"ד כזה וגם אינם יושבים לתקן זאת כל שנת שמטה ע"ש.

וכשדברתי בזה עם הגר"א חיון שליט"א אמר לי שלכן אינו סומך על תקנת אוצר ב"ד וכן מורה לתלמידיו. וגם על תקנת החזו"א אינו סומך מדלא אתיא כפשטות הרמב"ם (ושמעתי מתלמידי הגר"צ אבא שאול שליט"א שגם הוא חושש לשתי השיטות שאינן כדעת הרמב"ם שהוא מרא דארעא דישראל בדברים שמרן הש"ע לא גילה דעתו), ולכן רק פירות נכרים אפשר לקנות. וחזרתי והצעתי דרך חדשה, שבעל השדה ילקוט לאכילת בני ביתו, וכל בני משפחתו קרוביו וידידיו מזון ג' סעודות לכל אחד, ואחר שלקטן ימכרם בנו או בן בתו ע"י שליח. והשליח טוב שכל קבוצה תמנה שליח אחד מבני הקבוצה שאינו ירקן, ויקנו את הפירות בהקפה. ולכתחילה יפרעו ההקפה אחרי שנאכלו הפירות, ולשליח ישלמו דמי הובלה ושכר טרחה בנפרד, וכאן א"צ הקפה, ובזה ינצלו מאיסור סחורה אליבא דכל הפוסקים. והשי"ת יאיר עינינו באור תורתו אמן.

ב

הרב שניאור ז. רוח שליט"א
רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון

שנת השמיטה - תמוז תשנ"ד

לכבוד
מערכת אור תורה
ירושלים ת"ו

ראה ראיתי בירחון אור תורה סיון תשנ"ד (סימן צ"ה) מאמרו של הרה"ג יוסף עזרא זליכה שליט"א בענין אוצר בית דין בפירות ובגידולים רב - שנתיים, שאחר שהביא שחכמי ירושלים רצו לתקן אליבא דכ"ע ותיקנו שיחלקו את הפירות ע"י אוצר ב"ד וכמובא בתוספתא שביעית (פ"ח), כתב ע"ז חמשה ערעורים (ויובא להלן) ומכח דבריו אלו סיכם וכתב: ולכן רק פירות נכרים אפשר לקנות. עכ"ל. ולענ"ד דבריו, לי הקטן צריכים עיון, וכמו שאפרש, וביחוד מסקנתו שלא לקנות פירות מאוצר ב"ד אלא רק פירות נכרים, שזה נגד רוב ככל גאוני הדור הקודם זיע"א וגאוני דורנו שליט"א שהנהיגו בפועל את ענין אוצר בית הדין.

והנה טענתו הראשונה היא כך: מה שמשמע מהתוספתא הוא שמחלקים לעם בחנם וההוצאות על חשבון הב"ד (או אפילו אם לוקחים שכר מינימום על הובלה כמו שהיה בשנת תר"ע). ואף שהב"ד חי מהמס שגובה מהקהל, עכ"ז מאחר שאין קשר בין המס לפירות וגם מי שלא (קונה או) מקבל פירות מהאוצר משלם את המס שהוטל עליו, אזי ניכר שהפירות הם הפקר. ברם בזמננו שגובים שכר טרחה גבוה כ"כ עד שהוא מגיע למחיר הפרי בשוק ואף יותר מזה, הרי שאין ניכר שהפירות הפקר, ובכחאי גוונא לא התירה התוספתא. עכ"ל.

הנה מה שכתב שמחלקים לעם בחנם וההוצאות על חשבון הב"ד, לא ידעתי מנא ליה הא, והלא אין שום הכרע מדברי התוספתא (וע' בזה בס' הארץ ומצוותיה להר"א גולדברג זצ"ל ועוד). ואי משום שכתוב בתוספתא לשון מחלקים, לאו ראייה היא כיון שבשמיטה אסור בסחורה ולא שייך לשון מקח וממכר אלא חלוקה שזה במחיר ההוצאות בלבד וזה ניכר לכל. ומדבריו גופא מוכח כנ"ל שכתב שם שאפשר שחילקו בשכר מינימום וא"כ איך שייך לשון מחלקים שכתבה התוספתא, אלא בע"כ שכיון שאין זה בגדר מקח וממכר כבכל השנים נופל ע"ז לשון מחלקים.

וידוע שכך היתה דעתו של מרן החזו"א זצ"ל וכמ"ש בנוסח השטר שהוא עשה (הובא בספר האיש וחזונו עמ' מ"ד) וז"ל: הב"ד קובע להנ"ל שכר של מאה וחמשים לירות לחדש בעד כל העבודות הנ"ל ובעד שכירת המקום. הנ"ל יגבה את הסכום הנ"ל, מלבד כל ההוצאות אשר יהיו לו, מאלה שיקחו את הפירות לכל מדה ומשקל כפי שיעלו ההוצאות. עכ"ל. ועוד כתב החזו"א זצ"ל בקובץ

אגרות (ח"ב ע"ג) מה שכתבתי לחשוב כפי הטורה, כמובן שאינו בשביל לחסוך כסף רק חובתנו שיהיו מעשינו מכריזים על קיום התורה ולפרסם קיומנו מצוותיה וכאשר חושב את המחיר כבכל שנה משכח את ענין מצות שביעית, אחת היא לי אם הטורה מרובה או פחות, ובלבד שיהיה ניכר. עכ"ד. וא"כ מפורש בדברי החזו"א שאם יקחו את דמי ההוצאות וזה יהיה בס"ה פחות ממחיר של כל שנה, דיינו לקיים בזה היכר שזה הפקר.

וכך היא ההוראה מגדולי הדורות בשמיטות שעברו. וכך הורה מספר פעמים גם בשמיטה זו הגאון הרי"ש אלישיב שליט"א לכל חברי ביה"ד של ישובי פא"י, שצריך למכור פחות ממחיר השוק (ואפילו אם זה לא מכסה את ההוצאות) ואם אין ביה"ד נוהג כך הוא אינו בגדר ב"ד ויכול הצבור לומר לו לתקוני שדרתיך ולא לעוותי. וכדברים אלו שמעתי ממנו בפגישה מיום כ"ח באייר תשנ"ד שאין כל היתר לחלק ואפילו במחיר השוק וק"ו יותר ממחיר השוק. ואמנם הורה הגרי"ש אלישיב שליט"א לחברי ביה"ד שאם ביה"ד חושש שבאמצע העונה יאלץ לחלק פירותיו מתחת לעלויות של ביה"ד מותר לו בתחילת העונה ליטול סכומים יותר גבוהים מהעלות ובלבד שיהא נמוך ממחירי השוק ע"מ שיהיה כיסוי להוצאות ביה"ד. וכרוח דבריו אלה מתנהג ביה"ד של ישובי פא"י בחלוקת הפירות, וא"כ האם יש ספק שבצורת חלוקה כזאת ניכר לכל שזה שנת השמיטה?

ושוב ראיתי שכן כתב הרה"ג רבי יצחק יוסף שליט"א בספרו השביעית והלכותיה (סעיף נ"א) וז"ל: מה שאוצר ביה"ד גובה כסף אין זה תשלום עבור הפירות, שהרי הם הפקר ואסורים בסחורה, אלא בית הדין רשאי לשלם לעובדיו תמורת עבודתם ולגבות את הוצאותיו מן הציבור. עכ"ל. והגם שבסוף דבריו הביא בשם מר אביו מרן מופת הדור הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א שיש שמפקקים בהיתר זה מאחר שגובים סך הניכר לכל שהוא יותר מההוצאות. עכ"ד. מ"מ כל מה שיש לקפק הוא רק באם הדבר ניכר לכל שהוא סכום הגבוה מההוצאות, אך אם יחלקו הפירות תמיד פחות ממחיר השוק וכדברי הגרי"ש אלישיב שליט"א וכמעשה ביה"ד של ישובי פא"י, בזה אין כל חשש ובזה אין מפקקים כלל.

ולפ"ז אין מקום לדברי הגרי"ע זליכה שליט"א שכתב בהכללה שבאוצר ביה"ד גובים שכר טרחה גבוה כל כך. ואמנם אומר אמת ולא אחד שאה"נ דהיכא שרואים שמחיר הפרי מחולק במחיר הגבוה ממחיר השוק אין לזה גדר של ביה"ד שאין זה לטובת הצבור, ובכאי גוונא צריך לחפש פרי מביה"ד שמתנהג כהלכה. (ואמנם זאת יש להעיר שמחיר השוק אף הוא נע ונד ואינו דומה אפרסק מזן "טקסס" גודל 5 סוג ב' לבין אפרסק גודל 7 סוג א' וצריך לדייק בזה).

ועוד טענה כתב הרה"ג הנ"ל שם וז"ל: רק הרמב"ן מפרש את התוספתא בפירות שביעית, ברם הר"ש סירליאו מפרש דקאי אפירות ששית ומטרת אוצר ביה"ד היתה שתהיה אספקה סדירה לעם בשביעית, ואף שהחזו"א דחה דבריו מ"מ מידי פלוגתא לא נפק. עכ"ל. והנה לענ"ד נעלם ממנו

לרגע שכדברי הרמב"ן כתבו הר"ש משאנץ בפירושו למסכת שביעית (פרק ט' משנה ח'), ובתוס' רי"ד למסכת פסחים (דף נ"א ע"ב), ובשו"ת הרשב"ש (סי' רנ"ח, וע"ש שהמליץ לנהוג כן הלכה למעשה). ואף שהר"ש סירליאו חולק וכתב דאירי בפירות ששית, מ"מ דבריו צריכים ביאור דבשלמא פירות שביעית הפקר הם אך פירות ששית שייכים הם לבעלים, וכי הפקירו ב"ד פירות ששית וגזלו את כל העולם? וכבר הקשה עליו החזו"א זצ"ל (סי' י"א ז') קושיא זו ועוד קושיות אחרות, וכתב שם שדבריו תמוהים ע"ש.

עוד טען הרה"ג הנ"ל וז"ל: הראב"ד חולק בעיקר תקנת אוצר ב"ד וסובר שכל התקנה היתה רק לענין ביעור שכל הפירות שהיו באוצר ביה"ד בזמן הביעור נחשבים כמבוערים. עכ"ל. והנה הראב"ד כתב דבריו על הרמב"ם הלכות שמיטה ויובל (פ"ז ה"ג), ואני בעניתי לא הבנתי מה הוכיח הרה"ג הנ"ל מהראב"ד שם וכמו שאפרש. דהנה הר"מ פוסק שם שאם היו לו פירות מרובין מחלקן מזון ג' סעודות לכל אחד ואחד, ואסור לאכול אחרי הביעור בין לעניים בין לעשירים עכ"ל. והשיג עליו הראב"ד וז"ל: א"א בחיי ראשי לא האיר ולא הצהיר מהו הביעור האוסר על כל אדם וכו' ואינו כן אלא כשיכלו פירות העיר ותחומיה מוציאין כל אדם מה שבבתיהן ומביאין אותם לאוצר ליד בית הדין והם מחלקים לכל אדם ג' סעודות כדי לשבת וכן בכל יום עד שיכלו. ואם אין שם אוצר ולא ב"ד מחלקין, מוציאין לשוק ומפקירן ואף הוא יכול לחזור ולזכות בהן ככל אדם וכו' ואחר שיכלו מכל הארץ אז יתבערו לגמרי לשריפה או לאיבוד וכו' עכ"ל. נמצינו למדים שהראב"ד למד שיש שני ביעורים וכמו שמבארו בכסף משנה שם (ועי' בחזון איש שם ח'), ובכך תי' שלא תקשה מהתוספתא שכתבה הגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו וליודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול וחוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שיכלו. וע"ז ביאר שיש שני ביעורים א': כנ"ל בדברי התוספתא, ב': שריפה ואיבוד ממש. והשתא כל התייחסות הראב"ד לתוספתא זה רק להלכה ג' וד' בתוספתא שמתעסק עם עניני הביעור, אך בתוספתא יש גם סעיף א' וב' ששם איירי מענין חלוקת פירות ביה"ד קודם שהגיע זמן הביעור. וז"ל התוספתא שם: בראשונה היו שלוחי בית דין יושבים על פתחי עיירות כו' הגיע זמן תאנים (פי' לבצור) שלוחי בית דין שוכרין פועלים ועודרין (פי' מלקטין) אותן ועושין אותם דבילה ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים וכו' הגיע זמן זיתים וכו' ומחלקין מהם ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו. ואח"כ כותבת התוספתא בהלכה ג' הגיע זמן שעת ביעור וכו'. מכלל דעד השתא לא איירי התוספתא מזמן הביעור אלא קודם לו שאז מחלקין כדי שהיה לעם. וא"כ הראב"ד דיבר רק על החלק הב' בתוספתא ולא על החלק הא' שע"ז לא פליג. ובפרט שכן משמע מחלוקת ההלכות ומסדר הכתיבה של התוספתא. ומכל זה נלע"ד שאין כל הוכחה, שהראב"ד מסביר את התוספתא רק על זמן הביעור ודלא כמ"ש הרה"ג הנ"ל. וע' בספר משנ"י ח"ג בקונטרס אוצר ביי"ד ס"ק י"ג ד"ה ואמנם, ויש לדקדק בדבריו וכנ"ל.

ועוד טענה כתב הגר"י זליכה שליט"א וז"ל: הרמב"ם לא הזכיר תוספתא זו וכתב הרדב"ז שזה

מפני שהוא חולק עליה וסובר שאינה להלכה עכ"ל. והנה דברי הרדב"ז מובאים בפ"ז משמיטה ויובל הלכה ג' בד"ה מחלקן, וכתב שם וז"ל: והשמיטת הן תוספתא דהיו שלוחי ב"ד יוצאין וכו' לפי שאינה הלכה. א"נ שאינה אלא בראשונה שהיו שם ב"ד אוצרים ומחלקין וכתב משנתנו כצורתה עכ"ל. וא"כ רואים מדבריו שאף הוא לא כתב בפשיטות שאינה להלכה אלא בתי"א, ואילו בתי"ב כתב שהרמב"ם העתיק המשנה כצורתה ודברי התוספתא הם בזמנם שהיה ב"ד כזה, ואילו אח"כ זה בטל ולכן לא הזכיר הרמב"ם הלכה זו. וא"כ לפי תירוצו השני לו יצויר שירצו לחדש תקנה זו של אוצר בית דין וכמו שזכינו אנו בדורות אלו אין כל מניעה הלכתית ואפילו להרמב"ם.

ועוד יש לדייק שכל דברי התוספתא הם אינם דברי הלכה אלא זו תקנה שתיקנו בימיהם, ואם רוצים עושים תקנה זו. וא"כ מה יש להלין על הרמב"ם למה לא הזכיר זה. והרי זה רק תקנה ולא פסק הלכה שהרמב"ם מחוייב להזכיר זה. ואל תתמה שעל הרמב"ם היה להזכיר דין זה כיון שלפי דברינו שלבית דין מותר לבצור אפילו כדרכו יש להביא חידוש שכזה? ע"ז יש לומר שאפשר וס"ל להרמב"ם דקרא דלא תקצור כדרך הקוצרים בבעלים אזהר רחמנא, וא"כ ביה"ד שאינם בעלים ועושים לטובת הצבור מותר להם לבצור כדרכם. וכ"כ בחזו"א (י"א ז') בישוב קושית הר"ש סירליאו שזהו הביאור בש"ס. וע' עוד בספר מעדני ארץ להגרש"ז אויערבך (שליט"א) (סי' ז') שהאריך בענין זה ודו"ק. ומ"מ אין לנו שום הכרע בדברי הרמב"ם, עד כדי כך שמשום זה יש להחמיר נגד התוספתא כיון שהרמב"ם לא הזכיר דין זה (וע"ע במשנת יוסף ח"ג בקונטרס אוצר בית דין בסוף ד"ה והתוספתא ודו"ק).

ועוד כתב הרה"ג הנ"ל וז"ל: טענה חדשה טוען הר"ש ברזם זצ"ל (בקונטרס קדושת שביעית שבט תשכ"ה) שאוצר ב"ד אינו בא ממילא (שלא כל ב"ד שעושים אוצר הוא אוצר ב"ד של התוספתא) אלא בכל שמיטה צריכים לשבת הב"ד הגדולים ביותר בדור ולתקן זאת מחדש כדי שיהיה להם כח לעשות הפירות הפקר מהשדה ועד שיגיעו לידי הצרכן, וממילא ברור שאין בימינו ב"ד כזה וגם אינם יושבים לתקן זאת כל שנת שמיטה ע"ש. עכ"ל. ועיינתי בדברי הגר"ש ברזם זצ"ל במקורן, ומאד נפלאתי על הרה"ג הנ"ל שכל דברי הגר"ש ברזם שם הם בהיפוך ממה שכתב, דהנה כתב שם (ס"ק א') וז"ל: והנה דין א' (כוונתו לדברי התוספתא שבראשונה ישבו על פתח העיר והיו נוטלים מאנשים את מה שזכו. ש.ז.ר.) משמע דאחרי שב"ד העיר קבלו לטפל באספקת פירות לכל בני העיר לוקחים בכח של הפקר ב"ד הפקר גם מה שכבר נלקט ע"י יחיד ואשר זכה בו, ונראה שאין זו תקנה לכל הדורות שבשנת השביעית כל הפירות שייכים לאוצר ביה"ד בזמן שביה"ד עוסקים באספקת הפירות ולא שייך זכייה בפירות שביעית, אלא ב"ד שבכל דור ודור מתקן שע"י כחם להפקיר, נוטלים מה שכל אחד זכה, ויש לומר דבזמן שאין כח ב"ד יפה להוציא לפועל נטילה זו אין אפשרות להפקיר מה שביד הזוכה. ועוד צריך בירור איזה ב"ד בכחו להפקיר ממון, ואולי נתנו חכמים כח זה לכל ב"ד שיטפל באספקת פירות לעירם. עכ"ד. וא"כ כל דבריו הם על ריש דברי

התוספתא שהיו מפקיעים ממי שזכה כבר וע"ז כתב שצריך ב"ד מיוחד, אך אין לזה כל קשר למה שנעשה היום באוצרות בתי הדין, שאינם מפקיעים מאף אדם שכבר זכה, וכמ"ש הגר"ש ברזם זצ"ל בהמשך דבריו שם וז"ל: ואם ג' דיינים שישבו מעצמם בלי מינוי הקהל ולקחו לעצמם המצוה של סיפוק צרכי העיר וכו' ואח"כ בשנת השביעית לוקחים ע"י פועלים וכו' אפי' אם צריכים להטיל מס על הצבור ב"ד מיוחד, ולא כל מי שבא ליטול יבא ויטול, מ"מ אפשר דהיכא שב"ד זכו בפירות העיר לטובת אנשי העיר ואין בזה איסור וכו' ואפשר דלא צריך לזה ב"ד אלא גם יחיד יכול לעשות כן. גם יכולים לתבוע ההוצאות שהיו לו. ע"כ. וא"כ כמפורש בדברי הגר"ש ברזם זצ"ל שבזמנינו ודאי שב"ד יכול לעשות כפי שמתנהג ולחלק לצבור ולתבוע ממנו הוצאות וכמפורש בדבריו. ורק אם רוצה ב"ד להפיקע ממי שכבר זכה מן ההפקר וכמו שהיה בזמן התוספתא ע"ז כתב שאין זו תקנה לכל הדורות. ודבר זה פשוט וברור לכל מעיין.

ובכן קם דינא:

אפשר לכתחילה לקנות פירות מאוצר בית הדין שמתנהג כהלכה (ולא מוכר יותר ממחיר השוק וכמבואר לעיל). ועוד שיש פוסקים הסוברים שמצוה לאכול פרי שיש בו קדושת שביעית. ובפרט שבזה אנו מחזקים ידיהם של אותם גבורי כח עושי דברו ששומרים ומקיימים כל הלכות שביעית מתוך מסירות נפש של ממש, ובודאי שזה עדיף מלעזור לאותם חקלאים שאינם בני ברית. וד"ל.

וכיון שמצוה לפרסם את מעשיו של הקב"ה בעולם, רואה אני חובה לעצמי לספר כיצד ראינו בעינינו את ברכת התורה "וצייתי את ברכתי". כאשר לפני כמה חדשים ירד באיזור "המועצה האיזורית גזר" ברד חזק מאד וכידוע שכאשר הוא יורד משמיד כל פריחה ולבלוב שעל העצים, וכך היה שבכל האיזור הוזקו הכרמים בסך של כ - 8 מליון ש"ח ע"פ הערכת משרד החקלאות. וב"ה אצלנו במושב "בית עוזיאל" שכל בעלי המטעים שומרים שמיטה כדת וכדין לא נפל אפי' לבלוב אחד למרות שירד ברק חזק כבכל האיזור, והיה זה לפלא. וכשספרתי הדברים לפני מרן הראש"ל הגר"ע שליט"א שמח ע"ז מאד ואמר שזה ממש "וצייתי את ברכתי". וכששאלתיו על דברי הסמ"ע הידוע שבזמנינו ששמיטה דרבנן אין ברכת "וצייתי", אמר לי מרן שליט"א שבכל זאת בזכות מסירות הנפש שלהם לקיים מצות השמיטה זכו לנס הזה. אשרי העם שככה לו.

בכבוד רב

שניאור ז. רווח

ג

תשובת הגאון רבי יוסף זליכה שליט"א

ד' מנ"א תשנ"ד לפ"ק

לכבוד
מערכת אור תורה
ירושלים ת"ו

האיר אל עבר פנינו האור הגדול "אור תורה" לחודש מנ"א תשנ"ד, ושם ראיתי מאמר נכבד של הרש"ז רוח שליט"א בתגובה למאמרי בענין "אוצר בית דין". ובהיות וברור בלא שום ספק שכוונתו לשם שמים, גם אני עני אחזיר תגובה ומניה ומנאי יתקלס עילאה.

הנה כל מה שכתבתי במאמר הנ"ל הוא קיצור נמרץ ממאמר גדול. ובמאמרי המקורי כתבתי בס"ד ישובים לכל הערעורים במדה גדושה, ובכ"ז לא כתבתי כאן וסמכתי על שכבר חלק גדול מהם נכתב בספרים שציינתי בראש המאמר. ברם ברור שהערעור נשאר אע"פ שמיישבים אותו, ועצם הצורך ליישב מעיד שב"הוה אמינא" היה ערעור. וזה שייך בכל ארבעת הערעורים הראשונים. ורק הערעור החמישי של הגר"ש ברזם אינו פשוט, ולכן כתבתי שהוא טענה חדשה, ולכן לאחר שכתב דבריו אלה היה צריך לצדד להתיר בהיכא שבעל השדה לא זכה בפירות שאולי לא צריך בית דין מיוחד לזה, ואפשר גם שלא צריך לזה בית דין כלל. ע"ש היטב ודו"ק.

והנה לאחר שסכמתי בקצרה את כל הערעורים, כתבתי שהגר"א חיון שליט"א ס"ל שלא לסמוך על אוצר בית דין מחמת ערעור ד' בלבד, והוא הדין שלא לסמוך על תקנת החזו"א, דמתרוייהו אינן כפשטות הרמב"ם. דפשטות הרמב"ם הוא כתירוץ א' דהרדב"ז ולכן רק פירות נכרים אפשר לקנות [והרב הכותב חשב שדברים אלה הם מסקנתי. ואולי הסוגריים שבאמצע המשפט הטעוהו] וזה מה שהוא מורה לתלמידיו. ולשיטתיה אזיל דס"ל דמנהג ירושלים לפסוק כהרמב"ם כשמרן לא גילה דעתו וכמ"ש בשמו במאמרי בענין ספיחין באור תורה גליון שבט תשנ"ד, וע"ז הצעתי הדרך החדשה כמ"ש במאמרי שם וזה בכדי להנצל מאיסור סחורה אליבא דכ"ע בלי שום פקפוק.

וכהיום ממש האיר אור חדש על ציון, ספר "אור לציון" על שביעית, וראיתי שם בפ"ד שאלה ו' שגם הוא דעתו שמחמת ערעור ד' ראוי שלא לסמוך על אוצר בית דין לענין הפקר שדהו ולענין ביעור [וכמו שהעידו תלמידיו כמ"ש במאמרי בסוגריים], והוא הדין לענין סחורה ופשוט. ומ"ש שלענין הקונים אין להחמיר וזה לא מסייע בידי עוברי עבירה, ברור הוא שר"ל כשקונים בגוונא שאין בזה איסור סחורה ודו"ק.

ושם בסוגריים הביא ערעור ב' דהיינו שהרש"ס חולק על הרמב"ן [א"ה מ"ש במאמרי בערעור ב'

רק הרמב"ן ט"ס הוא הוא וצ"ל הרמב"ן ודעימיה] וסיים וראה עוד בחזו"א מ"ש על דבריו. וכנראה שמקבל דברי החזו"א ולכן לשיטתו נפל ערעור ב'. ונראה עוד מדבריו שצירף עם הרמב"ן והר"ש גם את הראב"ד, דס"ל שאפשר לפרש בראב"ד דלא פליג ארמב"ן והר"ש, ולפ"ז נופל לשיטתו גם ערעור ג'. ועוד מדבריו שהעתיק כל לשון הרדב"ז תירוץ ראשון ותירוץ שני, וסיים: הרי שהבין (הרדב"ז) מדברי הרמב"ם דליתא לתקנה זו בימינו עכ"ל, נראה שמבין שמה שאמר הרדב"ז בתירוץ שני א"נ שאינה אלא בראשונה שהיו שם ב"ד אוצרים ומחלקין, ו"ל ב"ד מיוחדים גדולי הדור שהרשות בידם לאצור ולחלק וכעין טענת הגר"ש ברזם, ולכן בימינו ליתא תקנה זו. ודו"ק.

ולסיום: איני בא להכריע במחלוקת גדולי עולם, אלא מציע דרך חדשה שבה ניצולים מאיסור סחורה בלי ערעור ופקפוק אליבא דכ"ע. ונלע"ד ברור שגם גאון עוזנו הראש"ל הגרע"י שליט"א שכתב בתשובה קצרה לאברכים באור תורה [מדור "מכתבים למערכת" גליון אב תשנ"ד] שפירות היתר מכירה עדיפי על פירות אוצר בית דין, יסבור כאן שבשיטה זו עדיף.

ד

תשובת הרב שניאור ז. רוח שליט"א

א"ה, אין אני ח"ו בא להתנצח עם גדולים וחכמים ממני ובפרט כב' הגאון הרב י"ע זליכה שליט"א, רק זאת אומר שברור שתקנת אוצר ביה"ד, כבר נכתבה ע"י כמה מהראשונים, (ומש"כ שצ"ל הרמב"ן ודעימיה, אין זה נראה ממאמרו שם שהדגיש "רק" הרמב"ן, ומחמת זה כתב שאין דעת האחרים כה"ג), וכמ"ש במאמרי שם שכ"כ כתבו הר"ש משאנץ בפירושו למסכת שביעית (פרק ט' משנה ח'), ובתוס' רי"ד למסכת פסחים (דף נ"א ע"ב), ובשו"ת הרשב"ש (סי' רנ"ח), ואף המליץ לנהוג כן הלכה למעשה.

כמו"כ לענ"ד א"א לומר כאן שישנה הכרעה ברורה בדברי הרמב"ם, שיש לפסוק כמוהו במקום שמרן לא גילה דעתו, שהרי יש מקום לבאר אחרת בר"מ וכו' במאמרי שם.

ומ"ש הגאון הנ"ל שכתבו בשם מרן הראש"ל שליט"א שעדיף היתר מכירה על אוצר ביה"ד, לענ"ד כאן המקום להביא את עמדתו הברורה של מרן הראש"ל שליט"א, וביודעי בצורה ברורה את דעתו הנשגבה קאמינא, שכל מה שחושש מרן שליט"א באוצר ביה"ד הוא אך ורק משום החשש של עשיית סחורה בפירות שביעית, ושאין האוצר בית הדין ממלא את שליחותו כדבעי, אך היכא שהכל מתנהל ע"פ כללי ההלכה אין בכך כל חשש, ואף עדיפות מלאה נתן לכך מרן שליט"א, ובדידי הוה עובדא, שהגשתי לפני מרן שליט"א בשנת השמיטה תשנ"ד, את התחשיב שאנו גובים עבור מחירי

הפירות של אוצר ביה"ד שלנו ב"בית עוזיאל", ולאחר שהראתי למרן שליט"א שאנו גובים אך ורק את ההוצאות בלבד, שמח על כך מרן שליט"א, והורה לעומדים בראש מערכת הכשרות שתחת נשיאותו, ליקח מפירות אלו ולחלקם לצרכנים. ולענ"ד די בעובדא זו על מנת להכיר ולדעת היטב את עמדתו של מרן הראש"ל שליט"א. [וכעת אוסיף, שלקראת הכנת שמיטה תשס"א, שלקראתה הקמנו את "ועדת השמיטה הארצית" בנשיאות מרן הראש"ל שליט"א, הורה לנו בפירוש מרן שליט"א, שהראשון מבין כולם הוא שיש להקים בי"ד שיקים "אוצר בית דין" ובמסגרתו יחולקו פירות וירקות (שכן מרן הראש"ל פוסק שהעיקר להלכה, שירקות שתחילת גידולם בשישית, ונלקטו בשביעית, אין בהם איסור ספיחין, אלא שקדושים הם בקדו"ש, שבזה אנו פוסקים כדעת רוב הראשונים ולא כדעת הרמב"ם), וכפי שהדגיש מרן שליט"א, יש להקדים וליקח פירות וירקות של "אוצר ביה"ד" קודם לכל אפשרות אחרת כגון יכולי נכרים, אלא שמרן שליט"א חזר והדגיש, שיש להקפיד על המחיר שיתחלקו בו הפירות, שיהיה על פי דין, ודי לנו בהוראה זו לדעת את עמדת מרן הראש"ל שליט"א]

בכבוד רב

שניאור ז. רווח

הרב אהרן בוארון שליט"א
מזי"ק ירושלים ת"ו

הפרשת תרומות ומעשרות ע"י אמירת נוסח הפרשה מקוצר [חלק ג']

כד. ועוד אמרתי בעניי להביא סמך לנוסח ההפרשה המקוצר מהגמ' בסוף מס' ר"ה (לה). בענין הפסוקים שצריך להזכיר בתפילת מוסף של ר"ה, אמרו שם, אמר רב חננאל אמר רב כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר (אף שלא אמר את הפסוקים) שוב אינו צריך (לומר כלל את הפסוקים). וכן נפסק להלכה. ואמנם נחלקו הראשונים שם וכן במס' עירובין (ע' בדף מ. בתד"ה זכרון) על איזה פסוקים נאמר דבר זה, עכ"פ למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה חזינן מיהא דסגי באמירת "ככתוב בתורתך" דהוי כנ"ד שבמקום לומר את ההפרשות הוא אומר "ככתוב בנוסח".

גם תחילה עלה במחשבה לפני להביא עוד סמך מהגמ' בברכות (מ:) בענין ברכת המזון, שאמרו שם דבנימין רעיא לא היה מברך בנוסח שתקנו חז"ל, אלא הוה אמר הכי: בריך רחמנא מריה דהאי פיתא. ואמרו שם דבזה יצא יד"ח ברכה ראשונה דברכת המזון. וכן נפסק להלכה. וכן מצאנו בעוד ברכות שמועיל נוסח מקוצר. וכן בסנהדרין (מב). בענין ברכת הלבנה איתא שבמערבא לא היו אומרים כל הנוסח, אלא רק בא"י מחדש חודשים. ע"ש. וכ' במאירי שם שכן ינהגו נשים ועמי הארץ. וע' מחב"ר (סי' תכו אות ד). ועוד. אך שוב בינתי שאינה ראייה, דהך דברין רחמנא הפירוש הוא (וכן בענין ברכת הלבנה) שנוסח זה הוא עיקר הברכה והשאר אינו לעיכובא. ולכן אמרו שזה מועיל בשעה"ד. אבל אין מזה ראייה לנ"ד שאומר נוסח מקוצר שאין בו שום הפרשה באמת. והוא חילוק ברור. ועפ"י גם דחיתי ראייה שהביא לנו ח"א הי"ו מהמשנה בפסחים (קטז:) פסח מצה ומרור וכו'. יעו"ש. והבן. אבל ההיא דשלהי ר"ה לענ"ד היא ראייה טובה. ואמנם אפשר לפלפל בה, אך בלא"ה ההיתר בנ"ד נשען על יסודות איתנים. ותן לחכם ויחכם עוד.

כה. אחר כל הדברים האלה ראיתי בשו"ת אבני ברזל ח"א (סס"י קטז) שכתב שיש לו ראייה חותכת נגד חידושו של החזו"א. ממה שאמרו במס' יומא (פג.). בענין מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל, ונחלקו שם מה חמור יותר, להאכילו טבל או להאכילו תרומה, ואמר רבה דהיכא דאפשר בחולין דכו"ע לא פליגי דמתקנינן ליה ומספינן ליה, כי פליגי בדלא אפשר בחולין. ולדעת רבינו חננאל והרמב"ם (ולדעת מהר"ם ן' חביב בתוס' יוה"כ שם והמל"מ בפרשת דרכים כן גם דעת הר"ן) הפירוש הוא, דלא נחלקו אלא בכגון שאין כאן אדם שבקי להפריש, אבל כשיש מי שבקי להפריש הכל מודים שיפרישו ויאכלוהו פירות מעושרים (ר"ל ואפי' בשבת ע"ש בסוגיא). ועע"ש בכל התשובה. ומעתה אם כדברי החזו"א שיש עצה פשוטה שעל ידה גם מי שאינו בקי יוכל להפריש דהיינו ע"י הנוסח המקוצר, איך פלפלו בש"ס להתיר איסורים חמורים כדי שלא להאכיל טבלים, הרי אפשר לכל מי שאינו בקי להפריש שיעשה כעצת החזו"א להפריש ע"י הנוסח המקוצר. אע"כ דליתא לעצה זו. והניח בצע"ג. עכת"ד. ולפום ארציה כמו"כ הו"ל לאקשוויי מההיא דכתובות (עב.). ע"ש. ואולם במחכ"ת בעניי איני רואה כאן שום קושיא. חדא, דהחזו"א לא כתב היתרו

לע"ה גמור שאינו יודע כלום בין ימינו לשמאלו, וכמו שביארנו להלן (אות כט). ותו דאף לפום ארחין דאסיקנא בדוכתא אחריתי שגם ע"ה גמור יכול להפריש ע"י הנוסח הקצר המחודש שהצענו, ג"כ לק"מ, דאיכא לאוקומי לההיא דיומא וכן לההיא דכתובות בשאין יודעים שיעורי ההפרשות, ובכה"ג מה יועיל הנוסח המקוצר. ובכיו"ב הרגיש מתי"ר גופיה בסו"ד, די"ל דמאחר שצריך פרוטה חמורה לפדיון מע"ש, אכתי בעינן בקי ולא יועיל הנוסח המקוצר. וכוונתו רצויה, דלאו כו"ע דינא גמירי איך לעשות הפרוטה החמורה, ומה אפשר לחלל עליה ומה לא, וכו'. אלא שמשום מה גם תירוצן זה חזר האבני ברזל והניחו בצ"ע. ובאמת נלע"ד דבכלל א"צ לכל זה, כי נראה ברור שאין כוונת רבינו חננאל והרמב"ם דהסוגיא מיירי בדוקא כשא"א להפריש מהטבל תרו"מ משום שאין שם מי שבקי בזה, אלא הם פירשו בסתם שהסוגיא מיירי באופן שא"א להפריש תרו"מ מהטבל ומעתה הרי לא חסר אופנים שא"א להפריש מפירות תרו"מ, וכגון שאין בעל הפירות נמצא כאן וידוע שהוא מקפיד שרק הוא יפריש התרו"מ, או כגון שאין כאן ישראל אלא החולה לבדו, או כגון שיש גוי אנס שמעכב מלהפריש, או כל כה"ג. וזה ברור. אחר כתבי כ"ז עיינתי בפרשת דרכים הנז' (דרך החיים דרוש יט) ומצאתי דמפורש דהכוונה כמ"ש תלי"ת ושור"ר מה שפלפל בזה בשו"ת מנחת יצחק ח"י (סימן מו) וטרם נפנית לעיין בדב"ק כהוגן וע"ש. עכ"פ הנה נתבאר בס"ד דלק"מ ע"ד החזו"א בענין נוסח ההפרשה המקוצר מהגמ' ביומא (פג). וזה ברור. וע"ע בשו"ת מנחת שלמה אויירבך ח"ג (ע' קטו בהערה השייכת לרס"י קלג) בענין קושיות מהסוג הנז'. וי"ל.

כו. סוף דבר נלפק"ד הקלושה דהעיקר להלכה להקל כדעת מרן הגאון החזון איש זלה"ה, שאדם שנמצא במקום שאין לו נוסח הפרשת תרו"מ, רשאי הוא להפריש מעט יותר מא' ממאה (+1%) כהלכה ולומר "שיחולו כל ההפרשות כמו שכתוב בנוסח ההפרשה שבסידור". (וכמובן שזה רק באם יש לו מטבע לחילול מע"ש ונטע רבעי, ואז ממילא חלים גם החילולים כדין למרות שלא הזכירם בפירוש. כן היה נלע"ד פשוט. ושור"ר שכן מפורש בשו"ת אור לציון ח"א חיו"ד סס"י כד. ובאמת כן מבואר בדברי החזו"א במקורם. ע"ש). וכמו שביארנו בס"ד שיש להיתר זה יסודות נאמנים וחזקים, ויתד היא שלא תמוט. וכן ראיתי בשו"ת דברי יחזקאל שרגא ח"א (ע' עו), ובשו"ת חלקת יעקב (חיו"ד סי' קפג), ובשו"ת מנחת יצחק ח"א (סי' פה) וח"ב (סי' קטז אות א. ודוק). ובשו"ת שמחה לאיש אבא שאול (חאה"ע סי' ב אות ו והלאה), שהביאו להלכה פסק החזו"א בזה. וכן דעת הגאון רבי יעקב ישראל קניבסקי בס' קריינא דאיגרתא ח"ב (סי' קלג). וכבר הבאנו לעיל שכן העלה הגאון מוהרב"צ אבא שאול זלה"ה בשו"ת אור לציון ח"א (חיו"ד סי' כד). וכן פסק הגרי"ש אלישיב שליט"א כמבואר בס' משפטי ארץ אדילשטיין (פ"י הערה כט) וכן הסכים הגר"ח קניבסקי שליט"א בס' דרך אמונה ח"ב (פ"ג מתרומות אות עט, ובציון ההלכה שם). וכן בציון ההלכה להלן (אות תיא). ועע"ש בביאור ההלכה (בהלכה ט ד"ה מקום) שכ' שדעת מרן החזו"א שאין שום פקפוק על הנוסח המקוצר, ופירות שנתעשרו ע"י כן יכול לאכלן בלי שום חשש. עכ"ל. וכן בדרך אמונה בסוף הפרק (עמוד קיד) חזר על פסק החזו"א. ועע"ש בציון ההלכה (אות תעד) שאם יש לו טבל ודאי ואין לו הנוסח, יברך על הפרשת תרו"מ ויאמר: כל ההפרשות יחולו ככתוב בנוסח שברשותי כדת, ואח"כ יברך על פדיון מעשר שני ויאמר: פדיון המעשר שני יחול כמו שכתוב בנוסח שברשותי כדת. עכ"ל. וע"ע בציון ההלכה (אות תנט ותעה). וכן בשו"ת תשובות והנהגות ח"א (סימן תרסז) כ', נהגו הרבה אנשים להפריש ולומר שהתרומות ומעשרות וחילולין

יחולו כמו שכתוב בנוסח ההפרשה שבביתי. וכתב שזה מספיק. וששמע שהחזו"א זצ"ל בעצמו אמר שאין בזה פקפוק. ואמנם סיים שם שהוא לעצמו מחמיר כשאפשר לו לומר את נוסח ההפרשה בשלימותו, והוא משום מה שצידד שם להעיר ע"ד החזו"א. ע"ש. לפק"ד אין טענתו שם מחוורת כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים, ולא הביא לה שום סמך. ע"ש. ועכ"פ מבואר דאיהו גופיה מיקל כהחזו"א להלכה ולמעשה, שהרי כ' שהוא נוהג "להדר אם אפשר" לומר את הנוסח בשלימותו. ע"כ. והראוני שכן הביאו זאת להלכה בס' שמירת שבת כהלכתה ח"א (פרק יא הכ"ג), ובס' מנוחת אהבה ח"ג (פרק כד הלכה לו). וכן ראיתי שפסק בס' משפטי ארץ אידלשטיין (פ"י ה"ב וה"ג). ושם בהערות הביא שכן הסכים בשיעורי הגר"נ קרליץ (פ"ג מתרומות הכ"ד), אלא שלכתחילה יאמר את כל הנוסח, כיון שדברי החזו"א הם חידוש. ע"כ. הנה לפנינו למעלה ממנין מאחרוני הפוסקים שהסכימו להקל כהגאון החזו"א להפריש תרו"מ ע"י הנוסח המקוצר. וכבר ביארנו בעניותי שיש לזה יסודות איתנים בהלכה. וכן עיקר להלכה להקל.

מהו הנוסח המקוצר הנכון להלכה

כז. והנה בענין הנוסח המקוצר שיהיה אפשר להשתמש בו למעשה. נראה שאין להקל להפריש תרו"מ ע"י הנוסח המקוצר אלא כשאומר בנוסח: שיחולו כל ההפרשות "כמו שכתוב בנוסח" (שבסידור וכדו'), דכאשר אומר כן נמצא מיוחד מקום לתרומות ומעשרות, דזה דבר מעכב. אבל אין להקל ולומר בנוסח: שיחולו כל ההפרשות "כדין". דזה נראה שאינו מועיל אף בדיעבד, כיון שאינו מיוחד מקום לתרומות ומעשרות. ותדע לך שכן הוא, שהרי הגאון החזו"א איש גופיה מלבד שגם במשנה ראשונה דיליה (בחזו"א דמאי), שאמנם כתב גם הנוסח שיחול "כמו שצריך מהדין", מ"מ לא כתב זאת אלא לענין שזה מועיל בדיעבד, בעוד שלומר הנוסח שיחול "ככתוב בנוסח", כתב להתיר גם לכתחילה. ע"ש בלשונו (העתקנו לשונו בתחילת דברינו). גם הנה במשנה אחרונה דיליה (בחזו"א ערלה, ובדפו"ח הובא בחזו"א דמאי שם) שחזר לחזק ולבסס את היתרו המדובר להפריש ע"י הנוסח המקוצר שיחול "ככתוב" וכו', בא"ד כ', ומיהו באומר "שיחול כמו שצריך מהדין", שכתבנו שם (בחזו"א דמאי) דמהני, יש בזה מקום עיון, שהרי יש לפנינו כמה גווני ביחודן וכו'. (ר"ל דהא בעינן לעיכובא ליחד מקום לתרו"מ. דכל שלא יחד מקום לא עשה כלום כדכתב הרמב"ם (פ"ג מתרומות ה"ח) וע"ע בשו"ת הר צבי ח"א מזרעים (סימן מח סד"ה אבל) ובספר דרך אמונה ח"ב (פ"ג מתרומות בציון ההלכה אות קנב). ועוד. ובנ"ד איכא עכ"פ לאיסתפוקי אי נידניה כקבע מקום). והניח החזו"א בצ"ע ע"ש. וא"כ בודאי הגמור שאין מקום להתיר לכתחילה להפריש תרו"מ ולומר שיחולו ההפרשות "כמו שצריך מהדין" (וכדו'). ואם טעה ואמר בנוסח זה, יחזור ויפריש בלא ברכה ויאמר שיחול "ככתוב בנוסח". וכן ראיתי בקונטרס הל' תרו"מ שנדפס ע"פ החזו"א (מובא בסו"ס דרך אמונה ח"ג, עמוד שעח) שכתב שיאמר: כל ההפרשות וחילול מעשר שני יחולו כמו שכתוב בנוסח שברשותי כדת. עכ"ל. ותל"מ. וכ"ה בשו"ת דברי יחזקאל שרגא ח"א (עמוד עו). וגם זה עד ממהר לפק"ד דהדר ביה החזו"א מההיא. וכן תראה בשו"ת אור לציון ח"א (חידוסי סי' כד) אשר הבאנו שהסכים להתיר החזו"א, והוא לא הביא את ההיתר רק באופן שאומר שיחול הכל כמו שכתוב בנוסחו כדת. וע"ש. וכ"ה בשו"ת מנחת יצחק ח"א (סי' פה) ובס' קריינא דאיגרתא ח"ב (סימן קלג) ובשו"ת תשובות ונהגות ח"א (סימן תרסז). ולא דבר ריק הוא. ושור' שכן פסק להדיא הגאון מופה"ד כמוהר"ח קנייבסקי שליט"א בס' דרך אמונה ח"ב (פ"ג מתרומות

אות עט), בזה"ל: אבל לא יאמר שיחול הכל כמו שצריך מן הדין, שהרי ע"פ דין יכול לייחד מקום למעלה או למטה או בשאר רוחות, וא"כ אין כאן בירור. ואם אמר כן חל בתערובות. ע"כ. והניף ידו שנית בסוף הפרק (עמוד קיד). וכן עיקר להלכה ולאפוקי ממה שראיתי בס' אחד שראיתי שכתבו להיפך. וכעת ראיתי בס' שמירת שבת כהלכתה ח"א (פי"א הלכה כג) ובספר מנוחת אהבה ח"ג (פכ"ד הלכה לו) שהביאו הנוסח המקוצר בלשון, שיחולו "כדין". וליתא.

הוספה נחוזה לנוסח המקוצר

כח. ועוד יש לעורר על אודות הנוסח המקוצר להפרשת תרו"מ, שהרי אדם שעושה כן כלומר שמפריש מעט יותר מאחד ממאה ואומר שיחולו ההפרשות ככתוב בנוסח שבסידור, אף אם הוא ת"ח ויודע כל הל' תרומות ומעשרות, הא סוף סוף בשעה שהוא מפריש את המעט יותר מא' ממאה ואומר את הנוסח, מסתבר וקרוב לודאי שאינו מהרהר כלום על שאר הפירות שבסל, אלא מחשבתי היא רק על המעט יותר מא' ממאה שהפריש מהפירות. ובפרט אם הוא טריד קצת באיזה ענין ואין מחשבתו פנויה לגמרי. וכ"ש בשאר כל אדם, אשר רוב העולם ואפ' מי שלמד פעם הל' תרו"מ, מ"מ כשאומר בסתם שיחולו ההפרשות ככתוב בנוסח אינו מהרהר כלום על שאר הפירות שבסל, וא"כ אין יחולו בהם המעשרות. ועוד דאם נאמר שיש כאן פגם בשאר ההפרשות שצריכות להיות בשאר הפירות אז יש פגם גם בהפרשה שבא' ממאה של התרומת מעשר. וכמו שביארנו ועוררנו בפרטים אלו בתשובתנו שבענין הפרשת תרו"מ שבחנויות (ענף ו). ע"ש, ומשם בארה, ואשר על כן נלע"ד ברור שגם בנ"ד אין להקל להפריש ע"י אמירת הנוסח המקוצר, אא"כ אומר בפירוש שעושה גם את ההפרשות שבשאר הפירות (מעשר ראשון ומעשר שני או עני) וצריך לומר כלשון הזה: "כל התרומות ומעשרות שצריך לעשות גם בפירות שהוצאתי מהסל וגם בשאר הפירות שנשארו בסל, הכל יהיה כמו שכתוב בנוסח הפרשת תרומות ומעשרות שבסידור". או לשון כיוצ"ב. (אלא שהנוסח שכתבנו נעשה בשפה הפשוטה ביותר שיכלתי כדי שיועיל לכל אדם, גם למי שאינו מבין כלל בעניני תרומות ומעשרות וע' בזה בסמוך). והעיקר שיזכיר בפיו גם את ההפרשות שצריך להפריש בשאר הפירות. וקרוב מאוד בעיני שדבר זה שצריך להזכיר בפיו את שאר ההפרשות (או עכ"פ שברור לו שהתכוין לזה במחשבה) הוא לעיכובא, ואם לא עשה זאת הרי הוא חייב לחזור ולומר את הנוסח (המקוצר) כהוגן. וכמשנ"ת, בס"ד.

דין מי שאינו מבין כלל מה הם תרומות ומעשרות

כט. גם ראיתי לבאר אודות מה שראיתי בכמה מספרי זמנינו שנראה שהבינו שהנוסח המקוצר אשר יסד החזו"א ז"ל נועד לבורים ועמי הארצות שאין להם שום ידיעה בעניני ההפרשות. דבאמת לא היא, אלא הנוסח נתקן לאדם שידע עכ"פ באופן כללי מה הם ההפרשות, אלא שאינו זוכר בע"פ את הנוסח ואין לו אפשרות להשיג כעת נוסח הפרשה, אז מותר לו להפריש ע"י הנוסח המקוצר. אבל אדם ע"ה שאינו יודע בין ימינו לשמאלו בעניני תרו"מ, כשם שלא יועיל אם יאמר את כל נוסח ההפרשה הארוך וכמו שביארנו זאת במק"א, כ"ש שלא יועיל אם יאמר רק את הנוסח המקוצר, דודאי הא גרע טפי. וע"ע בשו"ת תשובות ונהגות ח"א (סי' תרסז). וע"פ דברינו הלא תראה שאין מקום לראיה החותכת שהביא בשו"ת אבני ברזל ח"א (סס"י קטז) נגד החזו"א. ע"ש. ולעיל (אות כה) כתבנו בזה קחנו משם. אלא שתלי"ת זכינו לחדש שם (והבאנו זאת לעיל אות כח) דמ"מ

בשעה"ד גם אדם שאינו יודע כלום בעניני הפרשות רשאי להפריש בנוסח מקוצר בז' הלשון: "כל התרומות ומעשרות שצריך לעשות גם במעט הפירות שהוצאתי וגם בשאר כל הפירות, הכל יהיה כמו שכתוב בנוסח הפרשת תרומות ומעשרות שבסידור". אלא שהעלינו שם שאדם כזה שאינו מבין כלל בעניני הפרשות עדיף שיבקש מאדם אחר שמבין בזה שיפריש לו מפירותיו תרו"מ, ובזה אתי שפיר. וכמו שכן הורו הגאון החזון איש (דמאי סי' טו סוף אות ו) והגאון רבי צבי פסח פראנק בשו"ת הר צבי ח"א מזרעים (סס"י מח). וכתבנו שם שכן משמע להדיא דעת הגאון מהר"מ ן' חביב בס' תוספת יוה"כ (יומא פג. ד"ה ולפי) בדעת הר"ן שם. ע"ש. ודלא כהחולקים. ואכמ"ל.

הנוסח המקוצר - בכל מצב או רק בשעת הדחק

ל. והנה נראה ברור שאין להפריש ע"י הנוסח המקוצר אלא בשעת הדחק כגון, שנמצא בדרך במקום שאין לו שם נוסח הפרשה מושלם, ואינו זוכר את הנוסח השלם בע"פ, או בכל שעה"ד כה"ג, אבל שלא בשעת הדחק נראה שאין כדאי כ"כ להקל קולא זו. אלא כל המפריש תרו"מ צריך לומר את כל נוסח הפרשה בשלימות תיבה בתיבה אות באות ללא תוספת וללא מגרעת. (וכן חייב להבין את נוסח הפרשה עכ"פ באופן כללי, וכמו שביארנו בתשובה שבענין הפרשה שבחנויות (ענף ו). קחנו משם). וכן תראה למרא דהאי שמעתתא הגאון החזון"א גופיה שלא כתב היתר זה אלא לאדם "שנמצא בדרך ואין בידו הנוסח ואינו בקי להפריש בעל פה". ע"ש. ומבואר מזה בבירור שאדם שיכול לומר את כל הנוסח, אין לו לסמוך על קולא זו. גם בקונטרס הל' תרו"מ שנדפס ע"פ החזון"א (מובא בשו"ת דברי יחזקאל שרגא ח"א עמוד עו, וכן בסו"ס דרך אמונה ח"ג, דשע"ח ע"א) אחר שכתב את ההיתר המדובר, כ' בזה"ל: וראוי לחבר (בן תורה, וכל יר"ש) ללמוד את הלכות הפרשת תרו"מ שיהיה בקי בהם, ושיהיה הנוסח המלא של הפרשה שגור בפיו, כי אי ידיעתם היא שכחת התורה ומורה על מיעוט ההתעסקות בה. ע"כ. וכ"כ הגאון כמוהר"ח קנייבסקי שליט"א בס' דרך אמונה ח"ב (הל' תרומות פ"ג אות עט). וכ"כ עוד שם בביאור ההלכה (בהלכה ט', ד"ה מקום), שאע"פ שדעת החזון"א שאין שום פקפוק על הנוסח הקצר וכו', מ"מ אין ראוי לת"ח לנהוג כן תמיד, דהוי כשכחת התורה. ע"כ. וכ"כ עוד בדרך אמונה שם (בספ"ג, עמוד קיד). וע"ע בשו"ת אור לציון ח"א (חיו"ד סי' כד) הנ"ל. וכן ראיתי בשו"ת תשובות והנהגות ח"א (סס"י תרסז) שאף שמיקל כהחזון"א, סיים שלעצמו מחמיר כשאפשר לו לומר את נוסח הפרשה בשלימותו. ע"ש ודו"ק. וכ"כ בס' משפטי ארץ אידלשטיין (פ"י ה"ב). ושם בהערה הביא שכ"כ בשיעורי הגר"נ קרליץ שליט"א (פ"ג מתרומות הכ"ד) כיון שדברי החזון"א הם חידוש. ושכ"כ בס' קרינא דאיגרתא ח"ב. וכו'. והדברים נמצאים בקרינא דאיגרתא ח"ב. (סי' קלג) וזל"ק: מרן החזון"א הורה שיכולים לומר "הכל יהיה כמו שכתוב בנוסח של הפרשת תרו"מ", ודיו. אלא שאין זה משנת חסידים להתנהג כן תמיד, דהוי כזלזול במצות הפרשת תרו"מ. ע"כ. וזה ברור. ומכאן תשובה מוצאת למה ששמעתי שיש שמקפידים להפריש תמיד ע"י הנוסח המקוצר, ואומרים שזה עדיף מלומר את הנוסח השלם. וזכורני ששמעתי איזה טעם שנתנו לדבריהם, ואיני זוכרו, רק זכורני שהיה טעם לפגם במחילה מכבודם. עכ"פ הנה לפניך שחור ע"ג לבן שלא הותר זאת אלא בשאי אפשר לו לומר את הנוסח המלא. וכן ראיתי בס' מנוחת אהבה ח"ג (פכ"ד הלכה לו) שהוכיח במישור מדברי החזון"א שלא הותר להפריש ע"י הנוסח המקוצר אלא בשעה"ד. ודלא כמי שנראה מדבריו שהוא לכתחילה.

אוצר התשובות

זרעים

הרב דוד אביטן שליט"א
שלוחת המכון בירושלים

הלכות שביעית

פרק א

שביעית בזמן הזה אם נוהגת מן התורה או מדרבנן

רמזי הענינים המובאים בפרק זה *

- א. מקור דין שביעית הזה"ז.
- ב-ד. שיטות הראשונים - דאורייתא, דרבנן ומידת חסידות.
- ה. מנהג ארץ ישראל - עדות הרמב"ן.
- ו-ט. דיון בדעת העיטור, הרמב"ן, בראב"ד והרא"ש.
- י-יג. דעת הרמב"ם אליבא דמרן בכס"מ ודיון בדברי מרן.
- יד-טו. דעת האחרונים בהרמב"ם - דאורייתא ודרבנן.
- טז. דיון בתשובת הרמב"ם.
- יז. האם ניתן ללמוד שביעית מתרומות או להפך.
- יח. דיון בסתירות שבדברי מרן ומהי משנתו אחרונה.
- יט. האם שביעית בזה"ז יש לה חומר כשל תורה מכח השבועה בנחמיה פרק י.
- כ. ציונים לדברי אחרוני שנקטו לדינא ששביעית בזה"ז דרבנן/דאורייתא.
- כא. לסוברים ששביעית בזה"ז דרבנן האם ספיקה לקולא ככל ספק דרבנן.
- כב. צרוף שיטת הסוברים שאין שביעית נוהגת כלל בזה"ז וסמיכה עליהם בשעת הדחק.
- כד. שביעית בירושלים בזמן הזה.

אוצר התשובות

א. בתורת כהנים (בהר פרשה ב): "מנין עשה שביעית אע"פ שאין יובל תלמוד לומר "והיו לך שבע שבתות שנים, וכו' דברי ר' יהודה וחכמים אומרים שביעית נוהגת אע"פ שאין יובל והיובל אינו נוהג אא"כ יש עמו שביעית".

ובירושלמי (שביעית פ"י ה"ב. גיטין פ"ד ה"ג): "תמן אמרינן אפי' כמאן דאמר מעשרות דבר תורה, מודה בשמיטה שהיא מדבריהם דתני "זה דבר השמיטה שמוט" [דברים טו, ב] רבי אומר שני שמיטין, שמיטה ויובל, בשעה שהיובל נוהג השמיטה נוהגת מדברי תורה, פסקו היובלות שמיטה נוהגת מדבריהם, אימתי פסקו היובלות "לכל יושביה [ויקרא כה, י], בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו, וכו' נמצאת אומר כיון שגלו שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות".

* בגליון זה הודפסו אותיות א-ט

ובבבלי (בגיטין לו, ב, ובמו"ק ב, ב) מבואר שלרבי שביעית בזמן הזה דרבנן, [ובדברי אביי במו"ק

שם מבואר שדברי רבי הם גם על איסור עבודת קרקע בשביעית]. ורבנן סוברים ששביעית בזמן הזה דאורייתא. ורש"י בגיטין שם הביא הירושלמי והתו"כ הנ"ל, שבירושלמי אמרו ששמיטה נוהגת בזמן שהיובל נוהג, ובתו"כ אמרו ששביעית נוהגת בזמן שאין היובל נוהג, וסיים רש"י אומר אני שהוא מחלוקת. וכן מתבאר מדברי הר"ש משאנץ בפירושו לתו"כ, שבין ר' יהודה ובין חכמים דהתו"כ דלא כרבי, ע"ש. אולם התוספות בערכין (לבב) כתבו לפרש את התו"כ אף אליבא דרבי, ע"ש.

וכתב רש"י שטעמו של רבי שסובר ששביעית בזה"ז דרבנן משום שבטלה קדושת הארץ. אבל התוספות כתבו בשם ר"ת [ספר הישר ח' ס' קכג] שאינו משום שבטלה קדושת הארץ, אלא משום ששביעית תלויה ביובל. וכדי להשוות את לשון הבבלי עם הירושלמי כתבו, שהבבלי קורא ליובל שמיטת קרקע, ולשביעית שמיטת כספים. והכי קאמר בזמן שאתה משמט קרקע ביובל, אתה משמט כספים בשביעית. וכן כתבו הרמב"ן והרשב"א בחדושיהם שם. ולענין הלכה נחלקו הראשונים אם הלכה כרבי או כרבנן, או ששביעית אינה נוהגת כלל בזמן הזה.

ב. הסוברים ששביעית בזמן הזה דרבנן

הסמ"ג (עשין קמח) כתב: הלכה כרבי, שהרי הלל שתקן פרוסבול סובר כמותו כמ"ש בפרק השולח [גיטין לו,א]. וכ"כ היראים (השלם ס' קסד). והחינוך (מצוה פד ומצוה שכח) כתב ששביעית בזה"ז דרבנן משום שאין כל יושביה עליה. וכ"כ הרא"ש במכות (פ"א ס' ג) [וראה להלן אות ט דיון בדעתו]. וכ"כ טור ביו"ד (ס' שלא): "איסור עבודת קרקע בארץ ישראל האידנא מדרבנן". וכן כתבו הריטב"א בגיטין (לו,א) והר"ן שם (כ,א) דהלכה כרבי, ובחודשיו לע"ז (ט,א) כתב הר"ן שכן דעת הגאונים והרמב"ם [ראה להלן (אותיות י-יז) דיון ארוך בדעת הרמב"ם]. ובשו"ת התשב"ץ (ח"ג ס' רב) כתב ששמיטה מעבודת קרקע מוהגת בזמן הזה כגמולכ מהא דסנהדרין (כו,א) "פוקו זרעו משום ארנונה", וכן מפסחים (נא,א) "לא תאכלו ספיחי כרוב", וכן מב"ב (צב,א) "אצור לי פירות תלת שנין". ומדבריו לעיל (סימנים קצח-רא) מבואר שלדעתו בטלה קדושת עזרא וכל המצות התלויות בארץ אינן אלא דרבנן. ע"ש בארוך. גם בנו בשו"ת הרשב"ש (ס' רנח) כתב שדעת הרמב"ן והרשב"א ששביעית בזה"ז דרבנן [בדעת הרמב"ן ראה להלן אות ז, ובדעת הרשב"א ראה בח' לגיטין (לז,ב) ובתשובותיו ח"ג ס' לב ובמיוחסות ס' רנו ובספר אוצרות יוסף (קונטרס השביעית עמ' 83) הוכיח מתשו' הרשב"א בח"ג הנ"ל (בטעות נדפס שם ח"ד) שכן דעתו דהוי דרבנן. ע"ש]. גם בספר כפתור ופרח (פרק מז) כתב שרוב הגאונים פסקו כרבי.

[בדעת הרי"ף - כתב המאירי במגן אבות (מובא להלן אות ד) שאין שביעית נוהגת כלל בזה"ז. והראב"ד בהשגותיו לרי"ף (גיטין יט,א) נסתפק שמא הביא הרי"ף בהלכותיו דין שמיטה רק למי שרוצה לנהוג מדת חסידות. ובחוקות הדיינים (ס' קמה) כתב שלהרי"ף שמיטה נוהגת בזה"ז מדרבנן. וראה גם בספר הזכות להרמב"ן בגיטין שם. עוד בדעת הרי"ף ראה שו"ת נחפה בכסף (יו"ד ס' ד דף פז ע"ד) ובפאת השלחן (ס' כג ס"ק ט וס' כט ס"ק סז) שכתבו שהרי"ף שס"ל שנוהגת מדרבנן. וכ"כ בשו"ת ציץ הקדש ח"א ס' יג].

ג. הסוברים ששביעית נוהגת בזה"ז מן התורה

בספר העיטור (ח"א אות פ' פרוזבול דף עה ע"ד) כתב שאין הלכה כרבי, לפי שרבנן חולקים עליו, וקימ"ל הלכה כרבי מחבירו ולא מחבריו. [ורבים הביאו כן בשם העיטור שס"ל ששביעית בזה"ז דאורייתא, מהם מהר"י קורקוס בהל' שמיטה פ"א הי"א והכפתור ופרח פרק מט]. אולם בספר חוקות הדיינים (ס' קמה) ובשו"ת הרשב"ש (ס' רנח) כתבו לשדעת העיטור אין שביעית נוהגת כלל בזמן הזה. ומהר"א אשכנזי ב"שמרו משפט" על חוקות הדיינים שם עמד על הסתירה הזו בדברי העיטור, וכתב שיתכן שבעל חוקות הדיינים מסתמך על תשובת העיטור שהביא שם (ס' קמד): מעשה שארע בזמן העיטור, והשיב שמיטת קרקעות אתקש לשמיטת כספים, וכיון שאין

שמיטת קרקעות נוהגת גם שמיטת כספים אינה נוהגת, ע"ש. וראה עוד להלן (אות ו) דיון בדעת העיטור.

הרמב"ן בספר הזכות בגיטין (יח,א) מובא בספר התרומות (שער מה) כתב, שנראה ששביעית נוהגת בזמן הזה מן התורה, דרבי יחידאה הוא ולית הלכתא כותיה, וקימ"ל קדושה ראשונה ושניה יש להם שלישית אין להם [יבמות פב,ב]. ולכן אפילו בזמן החורבן נוהגת מן התורה. אכן בחידושי למסכת מכות (ג,א) כתב ששביעית בזמן הזה דרבנן. גם הרא"ש (שם סי' ג) כתב שלדעת הרמב"ן שמיטה בזה"ז דרבנן. גם בשו"ת הרשב"ש (סי' רנח) כתב שדעת הרמב"ן ששמיטה בזה"ז דרבנן [והגם שאת דברי הרמב"ן שבמסכת מכות ניתן לפרש על שמיטת כספים דווקא, הרשב"ש מדבר להדיא על שמיטה בעבודת קרקע, ועל זה כתב שלהרמב"ן הו"ד דרבנן. וראה עוד להלן בסמוך שהמאירי כותב שמצא להרמב"ן שכתב שאין שביעית נוהגת כלל בזמן הזה, ואולי כוונתו לראב"ד המובא ברמב"ן, כדלהלן. וצ"ע]. וראה עוד להלן (אות ז) דיון בדברי הרמב"ן.

גם מדברי התוספות בסנהדרין (כו,א ד"ה משרבו) שכתבו שהטעם שמותר לזרוע בשביעית משום ארנונה הוא או משום ששביעית בזה"ז דרבנן, או משום פקוח נפש. ובפסקי התוספות (שם אות סב) לא כתבו אלא משום פקוח נפש. והוכיחו מזה מהר"מ רוביו בשו"ת שמן המור (יו"ד סי' ד) ומהר"י נבון בשו"ת נחפה בכסף (ח"א יו"ד סי' ד) דס"ל לתוספות שהלכה היא ששביעית בזה"ז דאורייתא. גם בספר אורים ותלמים (סי' סז סוף ס"ק א) כתב שלדעת התוספות איסור עבודת קרקע בזה"ז מן התורה. וכתב בספר תורת יהונתן (אות לט) שכונתו להתוס' בסנהדרין הנ"ל [אכן לא ראה את פסקי התוספות ולכן השיג על האו"ת. גם בספר זרע יצחק למהרי עטיה (בפלפלת כל שהיא סי' ז) השיג על הנחפה בכסף, משום שלא ראה את פסקי התוספות]. גם ריב"א מובא באור זרוע (ח"א סי' שלד) כתב שספק שביעית בארץ ישראל אסור. וכתבו בשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א סוף ענף ו) ובשו"ת הסבא קדישא (ח"א יו"ד סי' כב עמ' סג) שס"ל לריב"א ששביעית בזה"ז דאורייתא ולכן ספיקה אסור. [וראה להלן אות כא אם להסוברים ששביעית בזה"ז דרבנן ספיקה מותר].

ובדעת רש"י כתב בשו"ת בית הלוי שם שס"ל ששביעית בזה"ז דאורייתא. אבל בשו"ת נחפה בכסף הנ"ל כתב שמדברי רש"י בסנהדרין (כו,א) שכתב שהתירו לזרוע משום ארנונה דשביעית בזה"ז דרבנן, מוכח דס"ל שכן דעת אמוראי בתראי, וכן הלכה. וכ"כ בשו"ת פרי הארץ (ח"ג יו"ד סי' ג דף י ע"ד) שמדברי רש"י (בסנהדרין כו ומו"ק ג ופ"ק דקדושין) מוכח דס"ל דשביעית בזה"ז דרבנן. וכן הוכיח בספר אוצרות יוסף לגר"י ענגיל (בקונטרס שביעית בזה"ז עמ' 76) ובשו"ת ציץ הקודש (ח"א סי' יג). וראה עוד בשו"ת הרשב"ץ (ח"ג סי' רב) שמשמע שנוקט דלרש"י הו"ד דרבנן, ע"ש. ובספר שבת הארץ במבוא (אות ב).

ד. הסוברים ששביעית אינה נוהגת כלל בזמן הזה

רבנו זרחיה הלוי [הרז"ה] בתשובה מובאת בספר התרומות (שער מה אות ד) כתב שכיון ששמיטה תלויה ביובל, ושתי שמיטות הם שמיטה ויובל, ותלאן הכתוב זה בזה, כדכתיב "וזה דבר השמיטה שמוט", וכיון שבטל היובל גם שמיטה אינה נוהגת, ומה שמצינו בתלמוד שנהגו תורת שביעית ושמיטת כספים זהו לפי שבימיהם היו בתי דינים קבועים בארץ ישראל שהיו מקדשים את החודש, ואפשר שהיו מקדשים גם את השנה זכר ליובל. אבל עכשיו שאין בתי דין וכו' וכידוע שבטלו היובלות ביטול גמור, גם השמיטות בטלו עמהם לכל דבר. [דיון בדבריו במה שסובר ששהיעית צריכה קדוש בית דין ראה באוצרות יוסף (קונטרס שביעית בזמן הזה (עמ' 40) ובמשנת יעבץ לגר"ב ג'ולטי (הל' שמיטה ויובל פ"י עמ' קכב) בהערות הרב המהדיר לספר התרומות (עמ' תתטז)].

גם המאירי בספר מגן אבות (סי' טו) כתב ששמיטת כספים ושמיטת קרקעות דין אחד להם, ובזמן

בית שני נהגו מדרבנן, ובזמן הזה אינם נוהגים כלל, ואף לכשתמצא לומר שנוהגות דווקא בסביבות ארץ ישראל ובזמן קביעות ישיבות באותם הארצות לזכר בעלמא, וכתב שכן מצא להרמב"ן ושכן דעת הרי"ף שהשמיט מהלכותיו בפ"ק דמכות דין המלוה את חבירו לעשר שנים, אע"פ שבגיטין הביא קצת דינו שביעית ופרוזבול לא הביאם אלא למי שרוצה לנהוג אותם במידת חסידות. והאריך בזה. וראה גם בחידושי לגיטין (לו, א) ולמכות (ג, א) ולסנהדרין (כו, א). [ובספר שנת השבע (עמ' קד) כתב שאין הכרעה בדברי המאירי לענין שמיטת קרקע, שלא כתב אלא לשון "ואף לכשתאמר שנוהגת". והביא שבספר משנה כסף לרמ"נ שפירא שליט"א (ח"א דף נו -סא) דחה דבריו ומסיק של המאירי אין נוהגת כלל שמיטת קרקע בזמן הזה, וכתב להשיב על דבריו, ע"ש].

הראב"ד בהשגותיו על הרי"ף (גיטין יט, א) כותב שאין שמיטה נוהגת כלל, דקימ"ל כרבי ששמיטה תלויה ביובל. וכ"כ בספר התרומות (שער מה) שכן דעת הראב"ד. וכתבו הרמב"ן והרשב"א בגיטין (לו, א) שחזר בו הראב"ד מדבריו אלו וכתב בחי' לע"ז (ט, א) ששפיר נהגה גם לרבי מדרבנן. ובהשגות הראב"ד על הרמב"ם הל' שמיטה (פ"א הי"א) משמע שס"ל שביעית נוהגת בזה"ז מן התורה [וכ"כ כמה אחרונים יובאו להלן בדיון בדעת הראב"ד, ומהר"י קורקוס שם תמה על זה דהא הראב"ד ס"ל שביעית לא נוהגת כלל, וגם אחר חזרה ס"ל שאינה אלא דרבנן].

ראשונים נוספים הביאו בספר חוקות הדיינים (סי' קמד) ובשו"ת רשב"ש (סי' רנח) שכן דעת העיטור שאין שמיטת קרקעות נוהגת כלל משום שאין היובל נוהג אלא בזמן שכל ישיבה עליה, ושמיטת קרקע הוקשה ליובל. ושכן דעת ר' יהודה נשיאה והרב יהודה בר יקר ובעל הלכות גדולות [ובזה צ"ע כי בבה"ג (סוף הל' כלאים) כתב להדיא שביעית נוהגת בזמן הזה בארץ ישראל בין הזרעים בין באילנות. ובספר שנת השבע (עמ' צז - קא) טען שהרשב"ש לקח את דבריו מספר חוקות הדיינים, ובדפוס [הרשב"ש] לקו הדברים ונשתבשו, מכיון שבחוקות הדיינים לא מדבר אלא על שמיטת כספים בלבד, ע"ש. ולענ"ד אין צורך לתלות בטעות הדפוס כי בחוקות הדיינים השווה דין שמיטת קרקע לשמיטת כספים, ולא ס"ל לחלק בניהם כמו שיע"ש. ולכן אע"פ שעוסק בשמיטת כספים עכ"פ הבין הרשב"ש שדין אחד גם לשמיטת קרקע. ד.א. ס"ט].

בדעת הרמ"ה - ראה שו"ת ציץ הקודש (סי' יג) שהוכיח מדברי הרמ"ה בסנהדרין (כו, א) שסובר שביעית בזה"ז דרבנן. אולם בחי' הרמ"ה לגיטין (לו, א) משמע שסובר שאינה נוהגת כלל ע"ש בהערות המו"ל.

בדעת רשב"ם - באוצרות יוסף (עמ' 94) הוכיח מדברי רשב"ם (ב"ב ד, ב) שס"ל שאין שביעית כלל כדעת הרז"ה. וכ"כ בספר לאור ההלכה (עמ' קיא) להוכיח מדברי רבנו שמואל המובא באו"ז (ע"ז סי' קז) שאין שביעית נוהגת כלל. אבל מרן הגרע"י שליט"א בתשובה שנדפסה בקול סיני ובספר השביעית והלכותיה בסופו (עמ' 6-7) דחה דבריהם, ושגם מ"ש בספר בית רידב"ז (סי' א ס"ק יא) שלרשב"ם שביעית דאורייתא אינו מוכרח.

ה. למעשה מעיד הרמב"ן בחי' לגיטין ובספר הזכות שם: "והראיה המכרעת [דלא כהראב"ד] ששנת השמיטה מפורסמת בארץ ישראל היום, מנהג אבותיהם בידיהם להשמיט קרקע, כלומר שנוהגים בה כל קדושת שביעית". [וחשוב לציין שהרמב"ן מן הסתם מעיד כן על סמך ביקורו בארץ ישראל, ובאגרת שכתב לביתו בזמן בקורו בארץ (כתבי רמב"ן ח"א עמ' שסח) כותב: "ומה אגיד לכם בענין הארץ כי רבה העזובה וגדל השממון". אעפ"כ שמרו כל דיני שביעית בארץ באותה תקופה. וראה להלן (אות כב) דיון בסמיכה על דעת הרז"ה וסייעתו בשעת הדחק].

ו. דיון בדעות הראשונים הנ"ל - בדברי העיטור (הנ"ל אות ג)

בספר פאת השלחן (סי' כג ס"ק סג) כתב שאע"פ שהעיתור כתב שאין הלכה כרבי, עכ"פ בסוף דבריו כתב דנהוג עלמא ברבי. ובספר אוצרות יוסף (בקונטרס שביעית בזה"ז עמ' 84) הביא שחכם אחד כתב לדחות דברי הפאת השלחן שדברי העיתור הם רק על שמיטת כספים, ולא על שמיטת קרקע. ודחה האוצרות יוסף דבריו, דאדרבא בעיתור מבואר להפך ששמיטת כספים בזה"ז דרבנן משום ששמיטת קרקע בזה"ז דרבנן, ושמיטת כספים תלויה בשמיטת קרקע, וא"כ פשוט שדעתו להלכה ששמיטת קרקע בזה"ז דרבנן. גם בשו"ת ציץ הקודש (ח"א סי' יג אות ד) כתב שמה שטען העיתור דאין הלכה כרבי משום שהלכה כרבי מחבירו ולא מחבריו, בדברי העיתור עצמו מבואר יישוב לזה שהרי סיים וכתב שמנהג העולם כרבי. [וא"כ רבי אינו יחיד. משנה כסף עמ' לח בפנים מאירות]. וראה גם בספר שנת השבע (עמ' 84).

ז. דיון בדברי הרמב"ן (הנ"ל אות ג)

בשו"ת נחפה בכסף ח"א (יו"ד סי' ד דף כז ע"ד) עמד בסתירת הדברים שבדברי הרמב"ן, שהרא"ש (במכות פ"א סי' ג) כתב בשם הרמב"ן ששביעית בזה"ז דרבנן, ואילו בעל התרומות כתב בשמו שהיא מן התורה. וא"כ אפילו נאמר שלא דיבר הרא"ש אלא בשמיטת כספים עכ"פ דברי הרמב"ן קשים אהרדי [שהרי אף התרומות מדבר על שמיטת כספים], אם לא שנאמר שמה שכתב הרא"ש שהרמב"ם והרמב"ן כתבו שהיא מדרבנן לא קאי על ענין שביעית דרבנן שבסמוך, אלא חוזר על עיקר דברי הרא"ש דלעיל מיניה שכתב שהלכה כלשנא בתרא [שהמלוה את חברו לעשר שנים אין שביעית משמטתו] משום דפשטא דמתני' מסייע לה. ובשו"ת פרי הארץ למהר"י מזרחי (ח"ג יו"ד סי' ד דף י ע"ג) הביא דברי הנחפה בכסף הנ"ל, וכתב שלחומר הקושיא יתכן שהרא"ש כתב שלהרמב"ן הוי דרבנן משום שהרמב"ן סיים וכתב "שאף הראב"ד חזר בו והודה על האמת וכן דעת רש"י בפ"ק דע"ז" ומשמע לו להרא"ש מלשון זה שגם הרמב"ן כך ס"ל, שהרי הוזהר את הרמב"ן לרש"י, ומרש"י בסנהדרין (כו,א) ובפ"ק דקדושין ובמכות (ג) מוכח שסובר ששביעית בזה"ז דרבנן, ואפשר שמזה למד הרא"ש שכן דעת הרמב"ן. ודוחק. וצ"ע.

ובאוצרות יוסף (בקונטרס שביעית בזה"ז עמ' 81) כתב שהרמב"ן בספר הזכות כלל לא כתב שהלכה ששביעית בזה"ז דאורי', אלא כתב "שהדברים מראים". ואילו בחידושי למכות פסק להלכה שהיא דרבנן. ואין לומר שבמכות מדבר רק על שמיטת כספים, שהרי בחידושי לגיטין מבואר שס"ל שאין חילוק בין שמיטת כספים לשמיטת קרקע, ואדרבא משמע שם שס"ל ששמיטת כספים חמורה משמיטת קרקע, משום שהיא חובת הגוף ואינה תלויה בארץ, ע"ש. ובחי' הרמב"ן לתורה ריש פר' בהר (כה,ז) נראה שמסופק בדבר אם שביעית בזה"ז מן התורה או מדרבנן. וראה עוד באוצרות יוסף שם (עמ' 86).

ובשו"ת ציץ הקודש (ח"א סי' יג) כתב שצריך לומר שהרמב"ן בספר הזכות צידד דיש מקום לומר לומר דהוי דאורייתא בזמן הזה רק כדי לאפוקי מדעת הראב"ד [המובא שם] שהיתה דעתו בתחילה שאין שביעית נוהגת כלל בזה"ז, לכן כתב הרמב"ן דלא זו בלבד שנוהגת אלא יש מקום לומר שהיא דאורייתא. אבל לדינא דעתו בחי' למסכת מכות ששביעית בזה"ז אינה אלא דרבנן. ומ"ש בחי' הרמב"ן לע"ז (ט,ב) ששביעית בזה"ז דאורייתא, היינו לרבנן דרבי, כמבואר היטב בחי' הרמב"ן לגיטין, ע"ש. וכעין דברי הציץ הקדש כתב גם מרן הגרע"י שליט"א בכרם ציון אוצר השביעית (עמ' רצא). גם בספר משנה כסף (ח"א עמ' מא בפנים מאירות) כתב שהרמב"ן ודאי חזר בו, וחידושי למכות הם משנה אחרונה. ע"ש באורך.

ובגוף ראית הרמב"ן בספר הזכות מדאמר ר' יוחנן (גיטין לז,א): "לא מפני שאנו מדמים נעשה מעשה" שמע מינה דס"ל שהיא דאורייתא. כתב בספר גדולי תרומה (שער מה עמ' תתטז) שיש לדחות ראיתו, דר' יוחנן קאי על עיקר המימרא דמשמע שאפי' בזמן שהיובל נוהג אינו משמט על זה אמר לא מפני שאנו מדמים וכו'. ובפאת השלחן (סי' כט ס"ק ד) ובאוצרות יוסף (עמ' 85-86)

כתבו להוכיח שר' יוחנן גופיה ס"ל ששביעית בזה"ז אינה דאורייתא, שכן אמר להדיא בירושלמי (דמאי פ"ב): "ר' יוחנן אמר הקילו בשביעית שהיא מדבריהם". גם בספר נועם ירושלמי (שביעית פ"ח) הוכיח שכן דעת ר' יוחנן. וא"כ עיקר ראית הרמב"ן אינה מוכרחת. גם בספר תורת יהונתן לגר"י אבלמאן (פרק ב) הוכיח שכן דעת ר' יוחנן, והוסיף עוד להקשות על הרמב"ן דאיהו גופיה בחי' ליבמות (פב,א) כתב שלדעת ר' יוחנן האידנא בטלה קדושת הארץ, וא"כ איך יתכן שס"ל לר' יוחנן ששביעית בזה"ז דאורייתא. אלא ודאי אין כל הוכחה מדברי הרמב"ן שס"ל ששביעית דאורייתא, ודלא כמ"ש בתומים (סי' סז ס"ק א) שהרמב"ן ס"ל שהיא מן התורה. ובספר משנה כסף (עמ' לה-לח בפנים חדשות) כתב ליישב דעת הרמב"ן, שאע"פ שר' יוחנן ס"ל ששביעית בזה"ז דרבנן עכ"פ לגבי שמיטת כספים ס"ל שהיא דאורייתא ואינה תלויה ביובל, ומזה מוכח שאין הלכ כרבי, ולכן הוסיף הרמב"ן שעפ"י יש מקום לומר ששביעית בזה"ז דאורייתא. וראה עוד בכלכלת שביעית (עמ' פז) ובכרם ציון אוצר השביעית (עמ' רצב - רצג) במאמרו של מרן הגרע"י הנ"ל.

ח. דיון בדברי הראב"ד (הנ"ל אות ד)

באוצרות יוסף (קונטרס שביעית בזה"ז עמ' 79) כתב שהראב"ד אחר חזרה ס"ל ששביעית בזמן הזה אינה אלא דרבנן, ולכן אין לדון שמ"ש בהשגות (הל' שמיטה ויובל פ"א הי"א) שלא הותר זריעה משום ארנונה אלא בעבר הירדן ששם שביעית אינה אלא דרבנן, היינו משום דס"ל ששביעית בזה"ז דאורייתא. ועוד שמדבריו בהשגות (פ"י ה"ה) שהסכים להגאונים שאין מונים יובל בזה"ז, מוכח שס"ל ששביעית בזה"ז דרבנן. מ"ש בהשגות (שם פ"ט הט"ז) שהלל תקן פרוזבול משום הפקר בית דין ולא כהרמב"ם שכתב שתקן משום ששביעית בזה"ז דרבנן, והוכיח מזה התומים (סי' סז ס"ק כ) שס"ל להראב"ד ששביעית בזה"ז דאורייתא. תבריו תמוהים שלא זכר דברי הראב"ד המובא ברמב"ן. ולמעשה דעת הראב"ד מסופקת ואין לצרפו לא לכאן ולא לכאן. וצ"ע. וראה עוד בדבריו שם (עמ' 103)

ובשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א ענף ג אות א -ה) כתב שהראב"ד אחר חזרה ס"ל דהוי דאורייתא כדמוכח בהשגות (פ"א הי"א). ואילו בפרק ט' שכתב הרמב"ם ששמיטת כספים בזה"ז דרבנן, ולא השיגו הראב"ד, רק השיג (שם בהל' טז) על מ"ש שטעם הפרוזבול הוא משום ששביעית בזה"ז דרבנן, דליתא, דאינו תלוי בזה, ונוהג גם כששביעית דאורייתא מכח הפקר ב"ד. נראה דס"ל להראב"ד לחלק בין שמיטת כספים לשמיטת קרקע כמו שחילק מרן בכסף משנה (פ"ד הכ"ה), דדוקא שמיטת כספים הוי דרבנן אבל שמיטת קרקע בזמן הזה הוי דאורייתא. [ובכך מיושב מ"ש הרמב"ן שהראב"ד אחר חזרה ס"ל ששביעית דרבנן, דקאי רק על שמיטת כספים דווקא]. ומעיקרא לא עלה על דעת הראב"ד לומר ששביעית אינה נוהגת אלא ממדת חסידות אלא רק על שמיטת כספים ולא על שמיטת קרקעות.

גם בשו"ת ציץ הקודש (ח"א סי' יג ס"ק ז) כתב לדייק מהראב"ד בהשגות (פ"ט הט"ז) כדברי הבית הלוי, אולם מדברי הראב"ד (פ"א הי"א) משמע דהוי דאורייתא, וצריך לומר שלאחר חזרה לא הכריע הראב"ד אי הלכה כרבי או כרבנן, ולכן לא השיג על מ"ש הרמב"ם ששמיטת כספים דרבנן, רק בפרק א' כתב שדין ארנונה נוהג במקומות שלא כבשו עולי בבל דשם לכו"ע שביעית אינה אלא דרבנן.

גם בספר שבת הארץ (במבוא אות ו) כתב לדייק כדברי הבית הלוי הנ"ל, והוסיף שהראב"ד בהל' תרומות (פ"א הכ"ו) כתב שבטלה קדושת הארץ, וא"כ לא יתכן שסובר ששביעית בזה"ז דאורייתא. אמנם מ"ש בהשגות (פ"א הי"א) נראה כסותר, וצ"ל שס"ל שאע"פ ששביעית בזה"ז דרבנן עכ"פ לא מסתבר שמשום ארנונה יתירו עבודה בשביעית, שהרי קימ"ל "תקנה דרבנן מקמי גזירה [של העכו"מ] לא עקרינן [כתובות ג,ב], ולכן שפר קודמיה למימר דהני מילי דווקא במקום שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, ששם לא היתה שביעית בזמן בית שני אלא מדרבנן, באופן שתקנת שביעית שתקנוה במקומות שכבשו עולי בבל במקומה עומדת ואין לדחותה כלל משום ארנונה.

עוד האריך בדעת הראב"ד, ע"ש.

לעומת זאת בספר זכרון יהונתן בקונטרס דבר השמיטה (אות טז - יח) האריך להוכיח להראב"ד לאחר חזרה סובר ששביעית הוי דאורייתא, ואינו מחלק בין שמיטת כספים לשמיטת קרקע [דלא כהבית הלוי]. ומה שלא השיג על הרמב"ם במש"כ ששמיטת כספים דרבנן, זהו משום שכבר השמיענו דעתו שס"ל שעיקר שביעית דאורייתא, והו"ה לשמיטת כספים, וככל הראשונים שאינם מחלקים כלל בין כספים לקרקע. עוד בדעת הראב"ד ראה שו"ת הסבא קדישא לגרש"א אלפנדארי (ח"א סי' כב עמ' סח) וספר הלכות שביעית לגר"ב זילבר (ח"א עמ' קלד) ובמשנת יעבץ המובא להלן אות יז.

ט. דיון בדברי הרא"ש (הנ"ל אות ב)

בשו"ת נחפה בכסף (חיו"ד סי' ד דף כז ע"א) כתב שלדעת הרא"ש שביעית בזה"ז דרבנן כמ"ש להדיא במכות (פ"א סי' ג), ופשט לשונו משמע שאין חילוק בין שמיטת כספים לשמיטת קרקע. ובשו"ת בית הלוי (ח"ג סי' א ענף ה) כתב שאמנם דברי הרא"ש במכות הם על כספים ולא ידעינן איך ס"ל בקרקע אבל בנו הטור ביו"ד (סי' שלא) כתב בפשיטות ששמיטת קרקע בזה"ז אינה אלא דרבנן. ומרן הגרע"י שליט"א בספר השביעית והלכותיה (עמ' ז) כתב שמ"ש בשו"ת שאגת אריה החדשות (סי' טו) שלהרא"ש שביעית בזה"ז דאורייתא ליתא, ודבריו נסתרים מדברי הרא"ש במכות, הנ"ל.

מדור תגובות

ר' אשר גרוסברג הי"ו
ירושלים עיה"ק

בית פאגי של התלמוד הבבלי - במזרח עיר דוד

[תגובה למאמרו של הרב דוד אביטן מגיליון מס' 26]

בית פגי או בכתיב בית פאגי נזכרת במקורות חז"ל שונים. מהמקורות התנאיים עולה בבירור שמקומה של בית פגי (כך הכתיב במקורות אלו) היה מחוץ לירושלים, בעוד שלפי התלמוד הבבלי בית פאגי היתה בתוך התחום המקודש של ירושלים שבו אכלו קודשים קלים. כיצד ניישב את הסתירה שבין המקורות - כיצד נסביר שהתנאים מתייחסים לבית פגי כאל מקום שנמצא מחוץ לירושלים והאמוראים מתייחסים אליו כאל מקום שקודש בקדושת ירושלים - האם מדובר בשני מקומות שונים, או שמדובר באותו מקום אבל בשתי תקופות שונות?

להבהרת הדברים נביא כמה דוגמאות, ותחילה שתיים מדברי התנאים. האחת - תוספתא, פסחים ח ד, לגבי פסח שני: "...נכנס ושוחט את פסחו בעזרה ויוצא ומספיד את אביו בבית פגי", והשנייה - מספרי במדבר, פיסקא קנא: "הרי שהביא קדשו מבית פגי לירושלים, שומע אני יאכלם בירושלים וילך וילן בבית פגי? תלמוד לומר...". לפי מקורות אלו בית פגי הוא מחוץ לירושלים, ולכן לינה בה אינה כלינה בירושלים, ולכן גם אין אוכלים שם קודשים קלים. מאידך ברור שבית פאגי של התלמוד הבבלי היה בתוך התחום המקודש של ירושלים שבו אכלו קודשים קלים. בגמרא בפסחים צא ע"א נאמר לגבי אכילת קרבן פסח: "אמר רב חסדא: הא דאמרת בית האסורין דעכו"ם לא אמרן אלא חוץ לחומת בית פאגי, אבל לפני מחומת בית פאגי שוחטין עליו בפני עצמו. מאי טעמא? אפשר דאמטו ליה ואכיל ליה". כך גם בגמרא בבבא מציעא צ ע"א, לגבי מעשר שני. (ראה דיון מפורט בכל המקורות המזכירים את בית פאגי במאמרי "תחומיה המקודשים של ירושלים", תחומין יט [תשנ"ט], עמ' 469-487) כיצד אם כן תיושב הסתירה שבין המקורות.

הרב דוד אביטאן, במאמרו בתנובות שדה 26 ("גבולות ירושלים - מיקומו של בית פאגי"), נקט בדעה שמדובר באותו מקום. בית פאגי היה כפר גדול סמוך לירושלים, אלא שהוא נבנה סמוך לירושלים וחומתו היתה גם חומת ירושלים (ונבנתה כך לשמירה). הסבר דומה נתן כבר הרב דוד פארדו בפירושו לספרי לבמדבר ("ספרי דבי רב"), פיסקא קנא. הוא מביא את כל המקורות שלפיהן בית פגי הוא בתוך ירושלים המקודשת, כשמאידך לפי הספרי לא חלה על מקום זה קדושת ירושלים. הוא מסביר שבית פגי היתה מחוץ לירושלים והיו בה בתים לעולי רגל, ולאחר מכן היא צורפה לעיר וקודשה - בימי בית שני או אף בימי בית ראשון. כלומר, מדובר באותו מקום אך בשתי תקופות. הספרי ושאר המקורות התנאיים מזכירים את בית פגי מהתקופה שלפני שהוקפה בחומה וצורפה לעיר, ואילו שאר מקורות חז"ל בגמרא מתייחסים למקום אחר שצורף לעיר וקודש.

הדברים דורשים הסבר. מקום שצורף לירושלים יכול להיות מקודש בקדושת ירושלים רק אם צורף לעיר בימי הבית הראשון, מכיוון שתוספת לעיר לא יכלה להיעשות ללא מלך, נביא ואורים ותומים, "וכל שלא נעשה בכל אלו הנכנס לשם אין חייבין עליה" - משנה שבועות ב ב. הדברים חלים גם על קדושת ירושלים (גמ' שבועות טז ע"א), וכך פוסק הרמב"ם, בהלכות בית הבחירה פ"ו הי"ד. לכן מקום שצורף לירושלים בימי בית שני לא היה מקודש בקדושת ירושלים ולא אכלו בו קודשים קלים, כפי שנאמר בגמרא בשבועות טז ע"א (שמביאה את התוספתא, סנהדרין פ"ג ה"ב) וכך פסק הרמב"ם הנ"ל. על כרחינו נאמר, שלפי הסבר "ספרי דבי רב" והרב אביטאן, בית פאגי צורפה לירושלים כבר בימי הבית הראשון, וכבר אז אכלו בה קודשים קלים, ואסרו על קבורת המת בה, ושאר האיסורים הנובעים מקדושת ירושלים. אם בדברי התנאים והאמוראים מדובר באותו מקום, כיצד ומדוע יתייחסו התנאים למקום שצורף לעיר וקודש כאל מקום שנמצא מחוץ לעיר, ורק האמוראים יתייחסו למקום זה כהלכתו ויתירו לאכול בו קדשים קלים? לפיכך לשיטתם עלינו לומר שהתנאים מתייחסים למקום מהתקופה של ראשית ימי הבית הראשון, לפני שהמקום צורף עם חומה לירושלים, ואילו בגמרא מתייחסים למקום לאחר שצורף לעיר בחומה. דחוק לומר שחז"ל התייחסו לשתי תקופות בימי בית ראשון, והתנאים התייחסו למקום לגבי הלכות שנהגו בו רק

בראשית ימי בית ראשון, בעוד שבשלהי ימי בית ראשון ובימי הבית השני הלכות אלו כבר לא נהגו בו, מכיוון שהוא קודש בקדושת ירושלים.

נראה לכן להבחין בין שני בית פאגי. בין הכפר בית פגי שאותו מזכירים המקורות התנאיים ואשר היה מחוץ לירושלים, כפי שהדגיש "ספרי דבי רב", לבין בית פאגי שהיה בתוך ירושלים המקודשת (הפרדה כזאת עושה גם ערוך השלם). מקומו של הכפר בית פגי היה על הר הזיתים, כפי שעולה מכמה מקורות, ועל כן הוא נחשב מחוץ לירושלים לכל דבר ולכל דין. את בית פאגי שהיה בתוך קדושת ירושלים עלינו לחפש במקום שצורף לעיר בימי בית ראשון. מקום זה נזכר בתוספתא, סנהדרין פ"ג ה"ב, שמובאת בגמרא, שבועות טז ע"א, והוא מכונה שם בשם "התחתונה". תוספת זו היא אחת מ"שתי בצעין היה בירושלים". התוספת התחתונה היא מימי הבית הראשון (רש"י שם: "שמימי בית ראשון הכניסוה וחיבורה לעיר על ידי חומה אחרת"), ואותה ניתן לזהות עם בית פאגי, כפי שכבר כתב המהרי"ט בתשובה (ח"ב אה"ע, סימן יב): "...ועוד דבית פאגי בתוך ישובה של ירושלים היה... וחומות בית פאגי היינו חומה של הבצעה הראשונה שהיא התחתונה שהיא עשויה לחיזוק חומת ירושלים כדפרש"י...".

היכן אם כן מקומה של בית פאגי שהיתה בתוך ירושלים, ושמוכונה בתוספתא "התחתונה"? במאמרי הנ"ל בתחומין יט וכן במאמרי בתנובות שדה 21 (כסלו טבת תשנ"ט) - "גבולותיה של ירושלים המקודשת", הראתי כי התוספת לירושלים מימי בית ראשון היתה במורד המזרחי של "עיר דוד". היא נעשתה בימי חזקיהו, כאשר הוא בנה חומה מקצה העיר הדרומי ועד הגיחון ("ולחוצה החומה אחרת" - דברי הימים ב, לב ה), כדי להתגונן מפני צבא סנחריב שצר על ערי יהודה. חומה זו נבנתה ממזרח לחומת העיר של ימי דוד ושלמה, והיא הוסיפה לעיר את המקום שנזכר בנבואת ישעיהו בכינוי "בין החומותיים" (ישעיה כה יא). מדובר בשטח צר (רוחבו כמה עשרות מטרים), שהיה בין שתי החומות של העיר - הישנה והחדשה. אפשר גם שכאשר מנשה בנה "חומה חיצונה לעיר דוד מערבה לגיחון בנחל ולבוא בשער הדגים..." (דברי הימים ב, לג יד), היתה זו חומה שהמשיכה את חומת חזקיהו צפונה, ובכך יצרה החומה רצועה צרה וארוכה שהיתה מקבילה לירושלים ולהר הבית. במאמרי הנ"ל ציינתי כי בימי הבית השני שייכו לדוד ולשלמה את החומה המזרחית של העיר, שעברה בראש המדרון המזרחי של עיר דוד (ממערב לחומה שלפי ידיעותינו היום היא שהיתה בימי דוד ושלמה), ולכן נראה לומר שבימי הבית השני ראו בכל המדרון המזרחי של עיר דוד, לרבות המדרון שממזרח להר הבית, תוספת לעיר שנוספה לאחר ימי דוד ושלמה. מכיוון שתוספת זו קודשה בקדושת ירושלים אכלו בה קודשים קלים. מקומה של התוספת - במדרון עיר דוד, שהוא נמוך מ"העיר התחתונה" של ימי בית שני, וסמוך לאפיק הקדרון - הולם גם את הכינוי "תחתונה" שבתוספתא (ראה רש"י בשבועות טז ע"א, ד"ה תחתונה ועליונה: "בשיפוע ההר היו ואחת למעלה בגבהו ואחת בשפולו").

בית פאגי לפי הסבר רש"י (בבא מציעא פב ע"א: סוטה מה ע"א), הוא מקום שצורף לעיר כדי לשפר את האחיזה בה ואת ביטחונה, הוא נראה כרצועה שצמודה לחומת העיר אך גם הוקף בחומה משלו, שכן ללא זאת לא היה ניתן לאכול במקום זה קודשים קלים. צורתה של התוספת לירושלים מימי בית ראשון, כפי שתואר לעיל, היתה של רצועה ארוכה שהיתה צמודה לעיר, היתה לה חומה, והיא אכן נוספה לעיר בימי חזקיהו ומנשה כדי לתת תוספת הגנה לעיר. השם בית פאגי לפי הסבר רש"י מתאים אם כן למקומה ולצורתה של התוספת לעיר מימי הבית הראשון, ועל כן מכנה אותו התלמוד הבבלי בשם בית פאגי, ואין היא זהה עם בית פגי של המקורות התנאיים שאכן היתה מחוץ לעיר - בהר הזיתים.

שביעית בגידולי גג

[תגובה לנכתב בגליון 25 ע"י מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א]

לכבוד

הגאון ר"ש עמאר שליט"א
אב"ד פתח תקוה

שלום רב !

ראיתי שכבודו דקדק מהרמב"ם שסובר שגדולי גג חשיבי כתלושים ולכן אין שביעית נוהגת בהם. וקשה איך כותב הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פ"א ה"ו: מקיימים את האלווי בראש הגג אבל אין משקין אותו. וכתבו הרדב"ז והכס"מ שאלויי הוא קקיון וכדו', ומותר לקימו שלא יתייבש, או שאין צריך לעקרו ולא חיישין שיאמרו שבשביעית גדלו. ועכ"פ מפורש ברמב"ם שאסור להשקותו משום שנוהג בו שביעית אע"פ שגדל בראש הגג. ואיך כתב כבודו שלהרמב"ם אין דין שביעית בגג ולא זכר דברי הרמב"ם הללו. והן אמת שבתוספתא כפשוטה ספ"א מבואר שדין זה הוא דווקא בגדולי גג שדרך לנוטעם בגג לקישוט וכדו', עכ"פ מרן בכס"מ ורדב"ז, ל"ס הכי, גם מהר"י קורקוס פ"ד ה"ב כתב להדיא שאסור להשקותו על הגג לפי שעבודת קרקע היא אפי' בגג. גם כבודו לא חילק כלל*.

בברכת התורה

משה בן גיגי
ירושלים

תגובת המערכת:

* לשאלה זו ולביאור דברי הרמב"ם הללו, התייחס מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א במאמרו בגליון זה לעיל בד"ה "עוד הוסיף כבו' הרב נר"ו בסוף דבריו", ויובהרו הדברים, קחנו משם.